SVENSKA FREDSFÖRBUNDETS
SKRIFTSERIE

XI

KRIGET, FREDEN OCH FRAMTIDEN

AV

ELLEN KEY

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI
1914

Svenska fredsförbundets program.

Svenska fredsförbundet vill i samarbete med för samma mål intresserade organisationer i in- och utland inrikta uppmärksamheten därpå, att kriget är kulturfientligt till sitt innersta väsen och endast en av tidsomständigheter och ofullkomlig rättsuppfattning betingad nödfallsutväg att skydda nationernas frihet och självständighet.

Svenska fredsförbundet söker i överensstämmelse med denna uppfattning bekämpa nationella fördomar och framhålla folkens samhörighet i fråga om deras materiella och ideella intressen.

Svenska fredsförbundet understöder alla strävanden, som gå ut på upprättande av ett varaktigt rättstillstånd mellan staterna, såväl genom mellanfolkliga traktater som särskilt genom fortsatt utveckling av det i Haag påbörjade reglerandet av de internationella rättsmedlen.

Svenska fredsförbundet skall ägna en alldeles särskild uppmärksamhet åt avrustningsproblemet. Det gäller att finna de säkraste och kortaste vägarna till en verklig och bestående lösning. Isynnerhet för de små staterna blir detta alltmer en livsfråga. Att varje lösning måste vara *mellanfolklig* är uppenbart, liksom även att Sverige både för sin egen skull och för det kulturfrämjande i uppgiften bör ha sin plats bland de främsta i arbetet för detta folkens stora mål.

Svenska fredsförbundet sätter i anslutning härtill som sin närmaste och angelägnaste omsorg att förbereda och stödja Sveriges deltagande i det mellanfolkliga fredsarbetet genom en planmässig och vederhäftig upplysning om fredsrörelsens mål och medel, meddelad i form av skrifter och systematiskt ordnade undervisningskurser.

Svenska fredsförbundet ansluter sig till den internationella fredsbyrån i Bern.

Årsavgiften i Svenska fredsförbundet är 2 kronor. Ständig ledamot har att en gång för alla erlägga minst 50 kronor. Anmälan om inträde i förbundet adresseras till *Svenska fredsförbundet, Stockholm.*

SVENSKA FREDSFÖRBUNDETS SKRIFTSERIE

XI

KRIGET, FREDEN OCH FRAMTIDEN

AV

ELLEN KEY

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI
1914

FÖRORD.

Det efterföljande är det föredrag, jag på inbjudan av Svenska fredsförbundet höll i Odéon 1 november 1914 och sedan på inbjudan av socialistiska ungdoms- och kvinnoföreningar upprepade i Folkets Hus och Södermalms högre läroverk den 8 november. På inbjudan av Linköpings socialdemokratiska kvinnoklubb upprepades föredraget i Linköping den 12 november; på inbjudan av kvinnliga rösträttsföreningen i Motala därstädes den 13 och på inbjudan av en nykterhetsförening i Vadstena därstädes den 6 december. Tyvärr har jag endast i denna ringa grad kunnat hörsamma de snart sextiotals inbjudningar, som kommit från alla delar av landet att återupprepa talet. Denna för tidsläget betecknande önskan har jag dock i någon mån velat efterkomma och utger därför föredraget i ungefär den form det blev hållet. Ingenstädes var det nämligen alldeles detsamma. Ty endast huvudtankarna kunna upprepas vid ett fritt hållet föredrag. De nu nya tilläggen befinna sig i noter under texten. I detta sammanhang bör betonas: att vid de på inbjudan av socialister hållna föredragen har särskild tonvikt lagts på den mellan dem och mig rådande meningsskillnaden i fråga om fredstaktiken.

*

Såsom en kort sammanfattning av det här följande meddelar jag mitt uttalande från slutet av augusti — tryckt i Veckojournalen den 2 september — såsom svar på denna tidnings rundfråga:

»Hur skall mänskligheten för framtiden lämpligast kunna förebygga kriget? Är det enligt eder åsikt möjligt och med vilka medel?»

Tron att krig en gång skola kunna förebyggas är för mig ett med tron på möjligheten att mänskliggöra den nu endast så kallade mänskligheten.

Första medlet till krigens förebyggande vore att all fostran av det nya släktet avsåge att utrota vilddjursarvet, i vilket krigen äga sin, vid krigsutbrotten blottade, rot.

Men en sådan fostran gives varken i hem eller skolor, så länge man ännu — från vetenskapliga lärostolar liksom från predikstolar — förkunnar: att kriget är en del av Guds världsplan och att kristendom kan gå samman med krigisk vilja och krigiska verk. Dessa hädelser mot Gud och Jesus borde vara de enda, strafflagen kunde beivra.

Ett annat medel mot kriget vore, att det hårdast straffbara av tryckfrihetsbrott bleve spridandet av person- och partihat inom folken och nationalhat mellan dem.

För att hindra det enskilda vinstbegäret att genom pressen bedriva krigshets, borde alla de industrier, som omedelbart tjäna krigets ändamål, göras till statsmonopol.

Ett tredje medel vore att, vid en hotande konflikt, folkviljan nödgade regeringarna att framlägga sina inbördes underhandlingar före en krigsförklaring, icke — som nu — efter den.

Det tills vidare mest betydelsefulla medlet att förebygga krigen vore att statsmännen inriktade politiken på att gynna den sunda nationalismen. Denna leder till sammanslutning mellan de genom stamfrändskap och språk befryndade folken, medan erövring av och tvångsgrepp omkring landsdelar, vilka genom språk eller ras äro främmande för huvudlandet, naturnödvändigt leda till nya krig.

Allianser för krigsgemenskap och kapprustningar för krigsberedskap måste föda krig, i all synnerhet när de dem föregående fredssluten kränkt nationalitetens rätt. Det är sådana fredsslut, som hållit Europa i det krigsberedande, vilket före, liksom nu efter, utbrottet blodsugit kulturen.

Ända sedan 1870 råder i Europa den lilla statskonsten: den, som med militära maktmedel söker vidga folkens politiska och ekonomiska handlingssfärer. Krig kan aldrig förebyggas genom annat än den stora statskonsten, den, som förstår att binda folkens intressen vid en ledande idé. Den idé, som under det sista halvseklet borde varit ledmotivet i Västeuropas statskonst, var: att skapa målmedveten — och tills vidare väpnad — västeuropeisk sammanslutning för freden, friheten och kulturen mot det i Östeuropa rådande barbari, för vilket makt är rätt. I stället har den lilla statskonsten sedan fyra årtionden söndrat Västeuropas stormakter och nu fört dem in i en kulturvidrig stridsställning. Skall krig mellan Europas kulturfolk i framtiden kunna förebyggas, då måste dessa hos sig själva utrota det ovan nämnda maktbegreppet och låta sitt politiska liksom ekonomiska handlande uppenbara den antibarbariska vissheten: att rätt är den enda makt, kulturmänniskor böra utöva gentemot varandra.

När denna insikt blivit levande för känslan — likaväl som den hos mången redan är klar för tanken — då kan man hoppas, att den nationella självhävdelsen och mellanfolkliga tävlan icke längre uttrycka sig som ekonomiskt och militäriskt krig mellan folken. Då kan man vänta en arbetets och en politikens organisation, som ger folken nya och högre maktmedel, när det gäller att åt sig trygga välstånd och rätt, frihet och fred.

Att många släktled måste förgå, innan sådana medel att förebygga krigen bli verksamma — därom kan ingen klarseende tvivla. Men lika litet kan någon klar-

ögd betvivla, att det är i denna riktning — d. v. s. hän mot solidariteten — som utvecklingen går. Den optimismen, att följderna av det nuvarande världskriget omedelbart komma att främja fredssaken, delar jag icke. Möjligen kan kvinnornas och arbetarnas politiska genombrott vålla någon förskjutning i de nu rådande barbariska begreppen om nationell makt, ära och härlighet. Men även efter att kvinnorna och arbetarna nått politisk makt och ansvar, torde århundraden förflyta, innan vårt släktes målmedvetna vilja besegrar världskrigens vanvett genom världsorganisationens förnuft!

I.

De starkaste omedelbara skildringar av krigets fasor ge åtminstone mig svagare bilder av dessa än dem, man får genom några osökta, från det lantliga arbetets områden hämtade liknelser, dem man finner i brev från slagfälten.

Så talas om en flod lika full av lik som en flottled av stockar.

Hur ofta ser man ej med vemod skogens väldiga stammar i en sådan flottled! Men man vet att träden dö för att bli nya hem åt människor. Samtidigt med liken, som flyta bort, störta däremot mångfaldiga hem samman, hem för vilka dessa döda voro stöden. En annan soldat berättar huru kulorna föllo som kornen ur en såningsmaskin. Men dessa »korn» föllo ej för att skapa bröd utan för att sprida död åt mångtusen brödvinnare, på vilka nu millioner hungriga munnar skola vänta förgäves. En tredje talar om huru bajonetterna kastade upp fiendekroppar såsom hötjugor höet. Vi se med saknad ängarnas prakt svinna när höet bärgas. Men på slagfältet bildas vålmarna av söndertrasade kroppar, som i livet utgjorde en del av folkets sommarfägring.

En fjärde säger att leden mejades lika snabbt som man mejar ned ett klöverfält. Hur ofta stannar man ej med en suck vid ett fält fullt av röda, doftande klöverhuvuden, nyss fällda av lien! Men på ett slagfält, där också huvud ligger vid huvud, äro huvudena de, som skulle givit folket nya tankar, upptäckter och skapelser!

En femte skildrar huru liken brännas i stora högar såsom de vissna bladen om hösten. Med en saknadstanke till sommarn stå vi vid sådana bål men förgängelsen upprör oss icke. Ty vi veta, att dessa blad som vissnat ha en lång härlig sommar bakom sig. Men det är ej de vissnade bladen från mänsklighetens träd, som brännas i likhögarna på slagfälten, det är de ännu friska, de som kunde haft en lång, skön sommar framför sig. På alla själars dag gingo millioner sörjande kvinnors och mäns tankar till de älskade, som de förlorat. Och många av dessa ha ej ens den trösten, som isynnerhet i de katolska landen har en så stor betydelse, den att få gråta vid och smycka de älskades gravar. Många veta ej ens var deras käraste gått förlorade; ingen tanke kan gå till platsen där han vilar och intet bud har kommit från den omgivning, som mötte den bristande blick, vilken en gång var livets ljus för åtminstone en kvinna.

Inga skildringar av stridernas våldsamhet äro mer betecknande än de, där de liknas vid jordbävningar och vulkanutbrott, jordskred och laviner: — naturkatastrofer mot vilka människan står maktlös och som väcka mänsklighetens medkänsla och offervilja gent emot de överblivna. Men de krigets ödeläggelser, dem man nu jämför med dylika naturutbrott, äro ej som dessa ett oundvikligt öde, mot vilket människan står maktlös. De naturkrafter, som vålla krigsutbrotten, äro mänskliga lidelser och det ligger i människans makt att omvandla dessa. Vad är kultur om icke just förädlandet av de blinda naturmakterna inom som utom oss?

Man talar om krigsutbrotten såsom sköna tillfällen för mänskligheten att utveckla medkänsla och offervilja. Den måste vara blind, som ej ser att jorden redan överflödar av möjligheter att bruka denna känsla och denna vilja utan att kriget behöver vidga området för vulkanernas och lavinernas, stormarnas och isbergens verk. De, som visa hän på de dygder, kriget

framkallar, ha fått ett allt avgörande svar från vår nuvarande ärkebiskop, när han påminde om hjälteandan hos vissa offer vid Titanic's undergång och frågade: om någon skulle vilja ställa till en liknande olycka för att få bevittna nya, liknande hjältedåd?

Att kriget ur de enskildas synpunkt är förbannelse och icke välsignelse torde ej behöva någon bevisning. Men många äro ännu de, som mena att man i krigstider helt måste bortse från de enskilda ödena och stanna inför de välsignelserika följderna för det stora hela, för folksjälen och för fäderneslandet.

Vilka äro dessa välsignelserika följder för fäderneslandet? För att finna dem måste vi först och främst se bort från alla de förluster och lidanden, vilka hava sitt ursprung i den materiella ödeläggelsen. En del av dessa — uråldriga minnen, stora konstvärden, härliga naturskönheter — förbli oersättliga för landet i dess helhet. Likaledes ha de hundratusen hemmen för alltid förlorat genom minnesrikedom dyrbara familjeklenoder — t. ex. porträtt, brevsamlingar, möbler, konstverk, byggnader — vilka heller aldrig kunna ersättas. Men om de nedtrampade skördarna, de brända byarna, de huggna skogarna, de rivna broarna gälla Geijers ord:

De väldiga herrar med skri och med dån
slå länder och riken omkull.
Tyst bygga dem bonden och hans son,
där de så uti blodstänkt mull.

Lämnas endast så många kvar efter folkslaktandet, att armar ännu finnas för arbetet, då skall den ödeläggelsen småningom utplånas — tack vare den världsmakt, vars imperium aldrig förgår så länge jorden står: arbetets.

Och till gengäld för alla de materiella förlusterna och omkostnaderna skola åtminstone de segrande kunna peka på landvinningar eller krigsskadeersättningar eller tullförbund och därur uppspringande, nya rikedomskällor.

För de besegrade blir ju förhållandet det motsatta. Men för de ena som de andra återstår, menar man, den höjning av folksjälen, som blir en följd av den offervilja, den plikttrohet, det hjältemod, som striden för fäderneslandet framkallat. Detta är, menar man, krigets oförgängliga behållning i form av inre enhet, samling och livsstegring högt utöver de mått, dem freden visar.

De, som så tala, glömma att folksjälen samtidigt med dessa vinningar drabbas av oerhörda och omätbara förluster. Vilka ödeläggelser ha ej redan gått fram över otaliga stora oersättliga värden! Runt om i världen, inom de krigande som de neutrala landen, känna sig människorna genomgå en utplundring. De ha mist sin ideala tro och andliga hänförelse; de äro stängda från det fria arbetet för sådd och skörd på den mellanfolkliga vetenskapens, litteraturens och konstens områden; från den fulla fröjden över de andliga värden, nationerna med stolt glädje bragt varandra i förtid och nutid. Bryggorna över de gränsfloder, som danas av nationella fördomar och intressen, komma att återuppbyggas oändligt mycket långsammare än de rumliga förbindelsevägarna.

Ty här gäller det själstillstånd, som med stor möda blivit danade; otaliga finspunna känslokablar som blivit avskurna, otaliga viljeriktningar som blivit vridna ur sitt vanda spår, otaliga tankar som blivit vingstäckta. De milliarder, med vilka kriget kommer att minska folkens nationalförmögenhet, äro att räkna som intet mot den själsrikedom, som oersättligt gått förlorad. Och tänka vi på vad som kommit i stället: den förvildning av känslorna, det förråande av tankarna, den barbarisering av rättsbegrepp och viljeyttringar, som vi redan bevittna i nationalismens tecken, då blir förlusten omätbar. Även de, som i nationell förhävelse avvisa tanken på framtida internationellt idéutbyte och mena sig kunna hämta alla andliga värden de behöva ur sitt eget stegrade

folkmedvetande, borde bli betänksamma inför de hatets orgier, som vi nu åse.

Huru stora än de andliga värden äro, dem patriotismen nu frigjort ur partisinnets eller den självtillräckliga egoismens hårda skal, månne — ifall dessa värden kunde vägas — man ej skulle finna dem lätta på den våg, i vars ena skål lades det patriotiska offermodet, i den andra den krigiska grymheten; i den ena den frivilliga hjälpverksamheten, i den andra det mellanfolkliga hatet?

Eller må vi endast väga värden av samma slag mot varandra. Å ena sidan då de höga patriotiska värden, kriget inom folken framkallat, å den andra alla stora och rena, genom kriget ö d e l a g d a känslovärden, lyckovärden, skönhetsvärden, arbetsvärden, fosterländska värden, drömsyners värden?

Låt vara att folken nu i stridsruset eldas av nya drömsyner om sitt folks framtida storhet och skaparkraft; låt vara att de peka på den materiella höjning, krigsersättningarnas milliarder skola skänka folket och på den oerhörda stegring av andlig skaparkraft som en hävdad och kanske ökad stormaktsställning medför. Det är ej visst att dessa drömmar besannas. Den seger, som kommer att isolera ett folk i en än så maktfull självtillräcklighet, blir andligt mer dyrköpt än ett nederlag. Inga nya landområden kunna ersätta de områden i andens värld, som de sålunda för sig själva stänga. Och inga nationella storhetsdrömmar ge den luft under folksjälens vingar som den fria rymd skänkte, i vilken alla andligt skapande kunde mötas för att av varandra taga och åt varandra giva.

Även om vi stanna inför de sublima känslor, dem kriget framkallat ej endast hos de stridande själva men hos alla de, som se dem gå ut i kriget medan de själva stanna hemma för att bida budet om förlusten av livets lycka, hur ter sig verkligheten då?

Låt oss sträcka tanken till de långa åren under vilka de efterlämnade sitta med sin sorg och sin strid för tillvaron i de på män och söner, fäder och bröder

tömda hemmen; de långa åren under vilka de nu nerlagda striderna mellan de olika politiska åskådningarna åter rasa; de långa åren under vilka de sociala motsatserna stå oförmedlade kvar — vad kommer då att finnas kvar av den offerglöd, den enighet, det hjältemod, som kriget framkallade? De djupa leden torde nu som alltid bli bedragna på sitt hopp om medborgarlönen för sin medborgerliga pliktuppfyllelse. Och i dessa som i andra samhällslager skall ej ens fosterlandets seger kunna hindra att av hänförelsens nu högt lågande flammor då endast återstår den falnade askan. De små själarna bli åter små; de onda onda och de dumma dumma; det är i den fosterländska hypnosens stund, de kunna åstadkomma ting, de i sitt vanliga tillstånd ej nå upp till. Men till livets sista stund varar för envar verkningarna av krigets utplundring. Framför allt komma dessa verkningar att visa sig i och genom de otaliga barn, vilkas kroppar och själar få outplånliga märken av nöd och fasa, av folkhat och krigsförvildning. Och de ännu ofödda, t. ex. de som bli frukten av de »militärbröllop», som nu föregå utryckningen, barn, som kanske aldrig få se sin fader, som i sin moder lära känna en av försörjningsmödor och sorg tyngd kvinna, blir deras öde bättre än de stackars »olagliga» barnens i det nuvarande samhället?

Vilka storstatsvinningar — vare sig politiska eller ekonomiska — kunna uppväga dessa oerhörda förluster i fråga om barndomslycka och barnasjälars frid och skönhet?

När folken på fullaste allvar taga alla dessa förluster genom krigen under omprövning, då kommer också den därmed sammanhängande frågan att fordra svar, frågan om folkens makt och ära för alltid måste vila på rustningar och värnas med krig?

II.

Vi svenskar äro kanske de, som äro allra närmast att besvara den frågan. Ty vi voro för ej länge sedan *själva färdiga att störta oss i krig*, ett krig för vars eländen *nationalismen* då hade burit skulden.

Vem minnes icke nationalismens svallvågor under år 1905 liksom under de detta föregående åren? Man talade då i Sverige såsom man nu talar i de krigförande länderna om *nationell ära*, *nationell trygghet*, *nationell tillvaro*. Allt detta krävde Norges kuvande med vapenmakt. Visserligen segrade den fredsvilja, som tog sig uttryck ända från fattiga arbetares landsvägsmöten och upp till konungens rådsbord. Men vi veta huru nära det dock var att krigsviljan segrat. Vilken vore då nu vår ställning under den runt om oss rasande världsbranden? Vi stode där med i alla avseenden försvagade krafter och ett hotfullt hat i vår närmaste närhet. Nu torde t. o. m. nationalister medge, att det för vårt land lyckligaste var att deras önskningar 1905 *icke* uppfylldes; att den vilja till fred och försoning, som *då* kallades fosterlandsförräderi, blev segrande. Ja, en och annan nationalist borde ha erfarit, att den fredliga lösning av konflikten, som han *då* kallade en skam för vårt land, i Europas ögon givit det mer ära än någon annan tilldragelse sedan vår s. k. storhetstid!

Det 1905 å ömse sidor uppjagade folkhat, som då krävde kriget, var icke djupare, än att det redan nu blivit möjligt att svenskar och norrmän äro välkomna gäster i varandras land; att vi åter börja tala om nya möjligheter för kraftig samverkan; att vi gemensamt firat minnet av vår hundraåriga fred och att vi dessförinnan gemensamt förklarat vår vilja att obrottsligt bevara vår neutralitet och att, vad än må hända, icke vända våra vapen mot varandra!

Intet exempel borde bättre bevisa åtminstone oss

svenskar, att det av nationalismen uppjagade hatet mellan folken endast är »böljans skum», men icke djupet därunder. Folkhat finnes icke såsom bestående företeelse. Men nationalismen skapar det från kväll till morgon. Såsom nu kriget frammanats i Europa, så höll man på att frammana det på den skandinaviska halvön. Likaväl som besinningen i Norden fann en väg att lösa konflikten utan krig, kunde detsamma skett i Europa, och de västerns folk, som nu med vapen och ord sönderslita varandra, hade snart varit villiga att räcka varandra brodershänder. Å andra sidan veta vi, att om nationalismen 1905 lyckats segra, om kriget på den skandinaviska halvön utbrutit, då hade det redan nu slocknade »folkhatet» stått i ljusan låga och ej endast inom den levande, utan även inom kommande generationer.

Att våra båda folk undgingo detta öde berodde främst därpå, att ingen av de statsmän, som å ömse sidor ledde de båda folkens öden, genom nationalistisk hypnos förlorat måttfullhet och besinning. Det berodde även därpå, att de djupa lagren av Sveriges folk och hela Sveriges kungahus mötte varandra i samma fredsvilja. Jag har nyligen hört en gammal man berätta ett samtal, som han under unionskrisen lyssnade till mellan Oscar II och en hetsig svensk nationalist. Denne undrade om konungen ej snart tappat tålamodet med norrmännen och var villig att taga till kraftiga åtgärder? Kungen svarade att om sina åtgärder måste han vara enig med sina rådgivare. Nationalisten försäkrade konungen, att alla svenskar med glädje skulle följa honom i ett krig mot Norge. »Då,» fortsatte min sagesman, »blev konung Oscar i ordets fulla mening konungslig. Hans gestalt höjde sig på tåspetsarna och med imponerande värdighet svarade han: Du glömmer alldeles att jag även är Norges konung.»

Hade Oscar II haft mindre kärlek till sitt andra rike, hade han — efter den kränkning unionsbrytningen berett honom — brunnit av vedergällningslust,

då hade han lyssnat till den nationalistiska folkviljan i Sverige. Och då skulle kriget utbrutit. Båda de kämpande folken hade å var sin sida varit lika övertygade som de nu stridande äro det, att kriget var oundvikligt ur synpunkten av varderas nationella makt, ära och härlighet!*

Vi svenskar veta således, av egen frisk erfarenhet, att krigsutbrott kunna bero av själstillstånden hos någon eller några ledande personligheter, medan å andra sidan krigsutbrott kunna hejdas, ifall ledarnas fredsvilja samverkar med folkets. Härav följer, att ingen trygghet finnes mot att ett nationalistiskt mindretal störtar folken i krig, så länge som avgörandet beror på hemliga rådslag inom en liten krets av sändebud och regenter, av vilka de senare kanske redan befallt mobilisering medan underhandlingarna pågå. De flerstädes böljande tankarna om att detta krig måste bli Europas sista, komma helt visst att samla sig just på problemet om att helt och öppet flytta ansvaret för krigen till folken själva. Om så sker, då kan man hoppas att den inom folkens djupa lager rådande och växande fredsviljan skall taga makten från nationalismen för att hindra krigsutbrotten. Är däremot kriget redan en verklighet, då se vi att även socialister alltjämt upptändas ej blott av patriotism, nej, av nationalism.

Denna skiljer sig från patriotismen allra mest däri, att patriotismen framför allt vill att det egna folket skall handla rätt. Men nationalismens lösen är: »rätt eller orätt, mitt land framför allt». Patriotism blir i regeln fredförande, nationalism krigförande.

* Ur samma synpunkter hade den 90-åriga unionsstriden blivit förd. Sverige hade svårt att ej i Norge se ett lydland så som det förlorade Finland varit; Norge fruktade att åter bli ett lydland, som det under Danmark varit. Ur denna grund växte så väl den svenska högerns som den norska vänsterns hårdnackat rätthavande nationalism, som från vardera sidan drev sprängkilar in i unionen, så att den måste brista. Hade nationalismen å båda håll varit mindre kortsynt, kunde unionen utvecklats till en enig kraftsamling i och för skydd mot yttre faror.

Inom nationalismen är barbariet — med vilket här menas rättsföraktet — alltid latent, och vid krigsutbrotten blir det uppenbart. Detta barbari förstärkes då dels genom de mångtusenåriga vilddjursinstinkter som återvakna, dels genom de mer eller mindre berättigade intressen, dem man knippar samman med begreppet om fosterlandets makt och ära. Sådana intressen finnas också för patriotismen. Även denna vill med kraft värna fädernas land om det anfalles; även denna vill lämna det starkare och lyckligare i barnens händer. Men patriotismen vet att det finnes vägar, på vilka ett folk kan vinna sin plats i solen utan att detta sker på andra folks bekostnad; att det ena folkets vilja till liv icke behöver kosta det andra livet. Sverige och Norge t. ex. ha under en hundraårig fred ägt en materiell och andlig blomstring som aldrig förr. Patriotismen vet, att med våld skapade och sammanhållna statsenheter bibehålla krigstillståndet mellan folken; att första villkoret för freden därför måste bli den äkta nationalism, som medger att varje självmedvetet, enhetligt folk har samma rätt till frihet och självbestämning som den enskilde individen, men att denna rätt för folket som för individen har sin gräns, där andras rätt vidtager. För patriotismen blir således varje erövring av ett sådant folk och varje tvångsgrepp om de erövrade ett barbari. Och icke endast detta: det blir en orsak till nya krig, eftersom det — genom ras eller religion, språk eller samhällsskick, genom sin förtida historia eller genom sina framtida ideal — för erövrarna främmande folket förblir en oorganisk beståndsdel av det nya s. k. fäderneslandet. Det måste städse vålla oro inom denna samhällskropp utan att ge den något tillskott av organisk kraft. En livsduglig organisation beror på frivillig underordning och samverkan. Detta ensamt danar en makt, som tillika är rätt.

När man numera bland fredsvänner talar om nödvändigheten att bilda Europas förenade stater, måste

man minnas att detta gick lätt i Amerika, där inga historiska traditioner, ingen av dessa bestämd nationalism fanns att övervinna. I Europa däremot är statsidén alltjämt imperialistisk, vilket med andra ord vill säga att den är motsatsen till ovan nämnda äkta nationalism, som vill samla dessa blivande »förenade stater» enligt helt andra gränslinjer än de, som genom erövringens makt bli gällande. Den pacifistiska statsidén betonar folkenheten i stället för statsenheten, folkviljan i stället för statsväldet. Den sätter det unga släktets blomstring och lycka såsom det högsta målet för statens verksamhet, och anser således att ingen ekonomisk eller politisk makt är värd att vinnas genom medel, som förhärja denna blomstring och lycka.

Emedan folkens djupa lager äro fredsvänliga hade detta krig troligen ej kommit till, om männen från fabriker och fält haft sin del i avgörandet. Intet folk är mildare och fredligare än det ryska: just därför tål det ett regeringssystem, som är dess egen och Europas olycka. Det är de, som tilltro sig en vidare blick för nationens makt och ära, vilka bevara krigstillståndet och ha ansvar för kriget. Ingen regering torde velat det i den meningen, att den medvetet handlat för att framkalla det. Men Tyskland som Frankrike som England ha under årtionden drivit en s. k. statskonst, som varit raka motsatsen till konst, d. v. s. söndrande i stället för skapande. Alla tillsammans ha sålunda skulden för kriget. Inga vita eller blå, gula eller gröna böcker kunna fritaga någon makt från skulden för att det mörkaste bladet i världshistorien nu skrives med deras bästa söners blod. Att alla därvid tro sig kämpa för sitt fosterlands makt, ära och härlighet ger lika litet det nuvarande kriget ett berättigande som religionskrigen ägde ett sådant, emedan man trodde sig föra en kamp för Guds makt, ära och härlighet. Först när det kan bevisas att fäderneslandet ej kunnat hävda sin tillvaro utan krig, blir detta berättigat. Men för ingen av de nu krig-

förande — utom Belgien — var detta fallet. Var och en av stormakterna hade kunnat bevara freden om den velat. Vad de alla ville var endast att ej förklara krig. Men genom att alla av yttersta krafter rustat för kriget, blev det oundvikligt att, i ett starkt spänningsögonblick, krigsutbrottet ägde rum.

III.

Nationalisterna ha i världskriget funnit en anledning att bittrare än förr håna fredsrörelsen. »Nu är det slut med fredspipornas olåt; nu slippa vi det feministiska jollret mot kriget, nu har verkligheten tystat fredsfårens bräkande.» De så talande visa endast sin djupa okunnighet om fredssaken sådan som dess tänkande målsägare behandla den. Ej emedan dessa känt sig lugna för världskriget, nej tvärtom emedan de sett det närma sig, ha de förordat andra medel än kapprustningar för att skydda freden. Just emedan de vetat att, under den nu rådande mellanfolkliga anarkien, traktater behandlas som papperslappar, ha de yrkat på anarkiens upphävande, genom organisation, genom fullkomnande av »fredstekniken» framför — eller åtminstone jämte — krigstekniken. Det är fredsvännerna, som fått mer rätt än de önskat, i påståendet att kapprustningarna ej voro något värn för freden. Ty då den enda säkerheten för ett lands fred och frihet är krigsberedskapen, blir den oavvisliga följden att krig utbryter, då ett land anser sin tillvaro hotad och vet sig väl väpnat att värna den. Just fredsvännerna ha sagt, att storstaternas imperialism och småfolkens nationalism måste medföra rustningar så länge som de ej godtaga någon annan utväg att behålla sin »plats i solen», sin möjlighet att genomdriva sin berättigade vilja till liv och utveckling.

Just fredsvännerna ha sagt att stormakterna — som alla velat vidga sitt ekonomiska och statsliga makt-

område — måste drabba samman och att det nu är meningslöst att ge den ena eller andra skulden. Alla ha skulden eller ingen. Ty ingenderas vilja till livsstegring och maktutövning är oberättigad. Ingen förnuftig fredsvän anser att denna vilja bestämmes av statsformerna. Republiker eller kejsardömen, demokratiska eller autokratiska styrelseformer medföra militarism som imperialism, emedan dessa tills vidare äro uttryck för denna livsvilja. Varje folkpersonlighet som var enskild personlighet har rätt till utveckling av sina möjligheter. Alla ha samma orsak att strida för sin säkerhet. Att objektivt sett den får mer rätt, som har den för mänskligheten viktigare kulturen att försvara, är något som ej hindrar att varje folk subjektivt anser sitt krig heligt, varje folk känner sig ha »sin» gud på sin sida, eftersom det är sin folkanda, det kämpar för.

Fredsvännerna ha sagt, att uppeggandet av nationalismen, att den ekonomiska intressekampen, att kolonialpolitiken, att militarismen inom varje land upphopade allt fler sprängämnen, så att endast en tändsticka behövdes för att kriget skulle explodera, ifall folken ej kunde ena sig om andra medel för fredens bevarande än kapprustandet. Det medel, de pekat på har varit: ett fortsatt utbyggande av den internationella rätten, på ett sådant sätt att folkens fred och deras fortsatta kraftutveckling kunde tryggas. Det har sannerligen ej varit för att prisa världsfredens verklighet som fredskongresserna samlats! Det har varit för att tala om krigets sannolikhet, ifall man ej kunde enas om medel att hindra dess utbrott. Man har ej kunnat enas — emedan stormakterna hellre litat till sina härar! På detta sätt ha dessa blivit den stora faran för världsfreden: den utmärkta beredskapen för kriget har gjort organisation för freden obehövlig — enligt de ledandes mening.

Nu behöver man ej lyssna till fredsvännerna för att få bekräftelse på huru framsynta dessa varit. Man behöver endast läsa vad de stridande säga om varandra! Vad hör man nu annat än de hårdaste före-

bråelser för — varandras synder: Serbiens nationalistiska vanvett, Frankrikes dåraktiga revanschvilja, det falska Englands krämaravund, det barbariska Tysklands militarism och kaiserism, det genområa Rysslands tsarism och panslavism! Med ett ord just nationalismens och imperialismens yttringar utpekas nu som orsaker till världskriget av de däri deltagande. Stormakterna tala alldeles som pacifisterna, med den enda skillnaden att det egna landets nationalism är helig — men fiendernas fördömlig! Före kriget var det emellertid endast nationalisterna i varje land, som funno den nationalistiska — eller rättare imperialistiska — riktningen prisvärd. Socialister, fredsvänner och radikaler övade inom det egna landet den kritik av nationalismen, som nu endast fienden övar. Låt oss som exempel välja det för alla tänkande uppenbara sakförhållandet att det nuvarande kriget mellan Tyskland och Frankrike i själva verket redan förklarades vid det förra krigets fredsslut. Från tysk sida varnade i främsta rummet Bebel för annektering av land. Å fransk sida framförde Renan med profetisk framsyn de skäl, som ur Tysklands egen synpunkt talade mot annektering av fransk jord. Han pekade på panslavismen i Ryssland och på Balkanhalvön; han sade Tyskland, att ett stympat Frankrike skulle ställa sig på panslavismens sida vid dess stundande strid mot germanismen. Under årtionden ha i vardera landet funnits målsmän för bemödandet att, trots Tysklands ödesdigra misstag, närma landen till varandra. Emedan Anatole France liksom Jaurès bekämpade revanschtanken och rustningstävlan, kallades den förre otidsenlig och den senare blev mördad såsom »likgiltig för landets ära». Franska och tyska socialister arbetade gemensamt för närmandet mellan landen och emedan Tysklands socialister å sin sida motsatte sig kapprustningarna, kallades de »fosterlandslösa sällar» — det ord, som drev Ludwig Frank i döden. I England — det enda land, där man ännu fritt klandrar sina ledare

— voro många socialister och radikaler mot boerkriget. De blevo därför bokstavligt stenkastade! Och det har varit från samma grupp, man hört ogillanden över flottbyggtävlan och över det nuvarande kriget. I Ryssland ha de, som manat till inre omdaningar i stället för krigisk politik, blivit sända till Sibirien.

Med ett ord: i varje land ha nationalisterna såsom »fosterlandslösa» brännmärkt dem, vilka manat till den politik, som — genomförd i alla dessa land — verkligen kunnat trygga freden. Nationalisterna i Sverige, som givit sitt bifall åt den imperialistiska, chauvinistiska och militaristiska politiken, stå nu i det egendomliga läget att höra varje krigförande land fälla hårda domar över ledarna i de andra, emedan dessa ej följt det internationalistiska samförståndets i stället för den nationalistiska politikens väg. Men — samtidigt lyckönskar sig varje land, som själv drivit rustningspolitiken! Mer än något annat bevisar detta de tänkande fredsvännernas sats: att så länge folken ytterst lita till sin krigsberedskap för sin säkerhet kan intet land ensamt börja avrusta: det måste vara en gemensam organisation, som möjliggör detta. Eller, vad Europa angår, åtminstone en organisation av västern mot östern. Tyskland, Frankrike och England ha ej velat en sådan. Därför har vardera sin del i skulden för att världen nu ser de tre främsta kulturfolken splittrade i stället för enade i den strid mot tsarismen, vilken tills vidare är den verkliga europeiska kulturkampen.*

* Eget är att just de, som ljudligast talat om faran från öster, nu vilja draga vårt land in i denna fara genom en förbundspolitik som dessutom, från annat håll, skulle hota vårt oberoende! Eget är att just de, som bittrast hånat tanken på »Europas förenade stater» som värn för freden, le mot tanken på Germaniens förenade stater under preussisk hegemoni! »Stormaktsdrömmar under pickelhuva» ha således blivit slutet på den nationalismens högspänning, vars första grepp bondetåget var! I detta samband kan man nu från nationalistiskt håll få höra talas om alltför »trång foster-

Kosmopolitism är för de allra flesta européer endast ett ord utan motsvarande känsloinnehåll. Endast i östern — hos vissa ryssar eller hos Tagore och med hans besläktade själar — motsvaras ordet av ett inre tillstånd. *Internationalism* är en verklighet, som inga hånord kunna upphäva. Men den har ännu endast blivit en sakförhållandenas makt, och det dröjer länge innan den blir en makt inom flertalets känsloliv. Vad vi i vår världsdel först måste uppnå är god *europeism*: den samhörighetskänsla och frivilliga samverkan utan vilken vi snart bli redlösa mot östern å ena, västern å andra sidan. Och det är detta livsvillkor

landskänsla». Var det således lydlandsställningen i ett imperium vi tänkte på, när vår ungdom fick ökade värnplikter och hela folket ökade skatteplikter för *försvaret*?! Det är således som vasaller vi vilja avvärja den fara, som hotar ej endast Skandinavien men det övriga Europa så länge Ryssland är barbariskt inåt som utåt? De halvbarbariska folken — d. v. s. de, som inom sig själva äro rättssamhällen men alltjämt anse makt som rätt i förhållande till andra folk — svika sin kulturuppgift, när de ej spara sina vapen för gemensam vakthållning tills den tid kommer då Ryssland avsäger sig maktprincipen inom sina gränser och *alla* Europas stormakter ur det nuvarande halvbarbariska makt- och krigstillståndet ingå i kulturens, d. v. s. rättens tidevarv.

De nu stridande folken försäkra visserligen att deras segrar skola befria mänskligheten från imperialism, militarism, tsarism, kaiserism och allt annat som trycker folken! Som om någonsin ett folk — eller en klass eller en individ — befrias på annat sätt än att dess *egen själ* väckes, omvändes och helgas! Så länge nationalism och servilism ligga folken i blodet, äro de ej i stånd till denna självbefrielse. Och till dess denna blivit utförd är all samverkan med de stora folken — under bevarad självständighet för de små — för de senare otänkbar. Då de slaviska folken slutligen äga frihet samman med ansvar, rätt samman med pliktutövning, kommer deras stora stund i världshistorien. Den slaviska folksjälen har utomordentliga, andliga värden att ge mänskligheten, bland dem kanske den nya religion den bidar. Stora vittnesbörd om denna folkandas egenart har man redan i Tolstoj, Dostojewski, Kropotkin och andra. Men så länge den slaviska »statsidén» binder eller martyriserar den slaviska folksjälen, har Europa ingen viktigare politisk kulturuppgift än att bekämpa nyss nämnda »statsidé».

för Europas framtid, som kriget tillintetgör genom att uppdriva nationalhatet till vanvettets gräns. Den, som sökt klargöra nationalhatets psykologi genom påståendet att detta hat »utfyller tomrummen i förståndet», har delvis rätt. Hur ofta finner man ej att när begrepp fattas om en nation, där tar fördomen begreppets plats! Detsamma gäller om raserna. Att rashatet nu synes vika, att den hätska rasnationalismen underordnat sig statsenhetens krav, bevisar icke att rasnationalismen är övervunnen. Här som i fråga om annan inre enhet, som kriget åstadkommit, begår man grova psykologiska felslut. Fosterlandskänslan har tills vidare samma makt som religionen under stora väckelsetider. Då sammansmältas hjärtan, då vidgas själar, då försonas fiender. Alla känslor få en ny betoning; den egna sorgen och glädjen inställa sina funktioner och erfaras endast i samband med det hela. Motiv, som voro kraftiga, bli nu otillräckliga att framdriva viljeyttringar och omvänt. Alla värden omvärderas. Men lika visst som de enskilda och partierna — såsom redan ovan påpekades — återta sitt egenliv och sitt forna väsen, när den religiösa eller patriotiska extasen lägger sig, lika visst komma nationernas och rasernas stridiga viljor att återvakna. Först när statsidén blir individualistisk i den meningen, att allt undanträngande av folkpersonligheterna, deras språk, deras lagar m. m. upphör, då kan man motse ett slut på rasstridigheterna.

Sak samma gäller om partierna, där man ånyo — vid fredsslutet — kommer att höra talet om socialisternas bristande känsla för fosterlandets makt och ära, ifall de då ännu vidhålla sin rena syn på folkpersonligheternas rätt.

*

Socialisterna som de borgerliga fredsvännerna ha länge pekat på krigstillståndet som ett så oerhört slöseri med folkens levande och döda rikedom, att den på kriget — och rustningar för kriget — byggda säker-

heten endast blir skenbar. Det är, med ett ord, av patriotism som de sansade socialisterna velat organisationen för freden. Nu ha de villigt tagit följderna av den nationalistiska politik de bekämpat. Nationalisterna peka därför på den offervillighet, som krigsutbrottet uppenbarat även hos socialister och fredsvänner, för att visa — att nationalismens idé är den största och starkaste!

Socialister och fredsvänner svara:

»Icke nationalismen men patriotismen driver oss i striden. Huru skulle vi kunna upphöra att vara fosterlandsvänner nu i vårt lands nöd, när det just varit vår fosterlandskänsla, som kommit oss att bekämpa nationalismen och visa på andra vägar att trygga vårt folks fred och frihet, utveckling och storhet? Man har ej velat följa dessa vägar och vad vi förutsagt har skett: det har endast behövts några timmar för att göra det latenta krigstillståndet akut. Men emedan så skett måste också vi med det enda nu befintliga medlet — vapenmakten — strida för vårt folks tillvaro. Skulle vi väl underlåta att hjälpa till att släcka en eldsvåda inom vår stad, emedan vi förgäves varnat för de eldfarliga ämnen, man hopat på torget?»

Det är lika självklart att folket i nödens tid samlas och enas, som det är historiskt bevisligt att en sådan enhetlig samling icke håller sedan det tryck faller bort, som danade det. Varje parti har omedvetet hoppats att enheten inneburit de andra partiernas uppgivande av sina meningar. Några år efter den stora fosterländska hänryckningen strider man med samma bitterhet som förut. Nationell enighet är en dröm och icke ens en vacker dröm. Så är ej heller mellanfolklig enighet. Strid är livets villkor. Men vad som icke är en dröm, det är att liksom fejderna mellan de enskilda ej längre taga självhämndens form, den tid kommer då de ej mellan folken taga krigets form. Ty då ha folken skapat en inbördes rättsordning och makt att uppehålla den.

*

Att ett segerrikt krig med nödvändighet skall medföra en mångfaldigt stegrad andlig skaparkraft, detta hör också till de många obevisade krigsdogmerna. Folkets välstånd och dess självkänsla kan höjas genom segern. Därigenom växa också möjligheterna att de skapande välja stora uppgifter och få medel att utföra dem. Men nutidens inblick i ärftlighetens lagar hindrar oss från tron att flera snillen födas på grund av ett lyckligt krig, eller att en storstat blir förhållningsvis mer välsignad med sådana än en liten stat. Vad Tyskland angår, så veta vi alla att dess yppersta diktare och tänkare skapade sina verk när Tyskland var svagt och splittrat. Vad den stegrade folkliga självkänslan å ena sidan främjar, det motverkas å den andra dels genom den utåtvända riktning, som blir maktställningens följd, dels genom de ovan påpekade hämningar, som det avbrutna mellanfolkliga utbytet orsakar. När Europas lärde, diktare och konstnärer fört kriget in på de områden, där folkhatet gör mer skada än på slagfälten, då betyder detta att en hagelskur härjat den nya folkvårens fruktämnen. Andliga bildningsverk — uppförda med lika mycken möda och konst som medeltidens katedraler — ligga som dessa i spillror. Rättskänsla, samvetsgrannhet och sanningskärlek, som man trott okullrunkliga åtminstone på kulturens höjder, ligga där knäckta av nationalismens cyklon. Självkänslan danar en fantastiskt stegrad ljusbild av det egna folkets dygder, liksom en skuggbild av fiendens fel. Såväl vid försvaret av det egna folket som vid anklagelserna mot fienden, är även bland kulturens spetsar den andliga förnämhet försvunnen, som skyr allmänliggörande omdömen och eftersägandet av rykten. Och om de neutrala landen visa en samvetsgrann prövningsvilja åt alla sidor, då anklagas de för neutralitetsbrott!!*

* Ett betecknande bevis på nationalismens vana att överskatta de egna nationella värdena och underskatta fiendens är det — och med rätt — enhälliga beklagandet i Tyskland över Frankrikes alltjämt underhållna och senaste

IV.

De, som nu mena sig bevittna nationalismens seger och »internationalismens bankrutt», sakna ögon att se, öron att höra. Varje dag och i varje vrå av världen visar internationalismen sin verklighet i de mest påtag-

åren uppeggade revanschtanke, som inlett det i den, ur alla synpunkter oriktiga, alliansen med Ryssland. Men Elsass-Lothringen hade dock under århundraden och i innerlig närhet tillhört Frankrike, och kriget, då de förlorades, hade djupt kränkt den franska nationalstoltheten. Samtidigt predikas nu på vers som prosa i Tyskland hämnd för Tsingtau, en liten långt från Tyskland liggande koloni, som ej ens en mansålder varit i tysk ägo och vars förlust ej kostat 1,000 man i döda och sårade! Revanschtanken riktar sig främst mot England, som uppeggat Japan. Samtidigt har Tyskland uppeggat Turkiet. När nu dess bruna, gula eller svarta skaror rasa mot »de kristna hundarna» kallas *detta* ett vackert krigsbrödraskap! När liknande skaror strida *mot* europeer kallas det en »skam». När europeer stritt mot dessa färgade folk för att ta deras land ifrån dem, då har det varit en heder! Ett annat betecknande bevis är de ryska revolutionsmännens nationalism, som visat sig i deras tro på en ny ande i Ryssland! En tro, som efter ukaserna om Finlands förryskande m. m. visat sig varalika rörande orimlig som all annan barnatro. Ett annat bevis är fransmäns och belgiers oförmåga att inse *sin* del av skulden, när det förfärliga hände att deras härliga kyrkor och andra gamla minnesmärken skövlades — därför att de *själva* brukat dem till försvars- eller spejarändamål!

Överallt, även hos de ädlaste inom varje folk, visar det sig att nationalismen lever kvar också inom den renaste patriotism. Därför måste tanken på ett slutligt fredstillstånd börja och sluta vid uppgiften att *rena patriotismen från nationalism*. Och när även de ädlaste göra sig skyldiga till nationalismens orättvisa värdesättning, då får man ej undra över att de tarvliga naturerna bli stockdumma eller vilddjursgrymma i sitt nationalistiska raseri. Man ber nu t. ex. i Tyskland att bli förskonad från *franska* friska blommor i handeln; man ursäktar sig för att lagstiftningen ännu nödgar tyska pressalster att vanställas av ordet *Copyright* o. s. v. Strax efter

liga former: affärsstockningar, varubrist, livsmedelshöjning, arbetslöshet och alla slags hämningar. Hela det ekonomiska livet ä r redan internationellt, liksom det vetenskapliga och konstnärliga. Ingen än så ensidig nationalism kan ändra den var dag i tusen former mötande erfarenheten: att ingen människa finnes, som ej nu på något sätt lider just emedan den mellanfolkliga växelverkan blivit ett livsvillkor för alla kulturfolk. Deras odling har just vuxit i och genom denna växelverkan och lika litet som den kunnat uppstå, kan den bestå utan denna internationella samverkan.

Men internationalismen visar nu på ett alldeles nytt sätt sin makt: i och genom de stridande folkens iver att var till sin förmån vända världsdomen. Klarast röjer sig detta i de krigförande staternas ömsesidiga förnekelse av varje s k u l d i kriget. Fordom besvärade sig icke den makt, som bröt freden, med att övertyga världsmeningen om att detta skett uteslutande av h ö g r e bevekelsegrunder. Då omfattade man med g o t t s a m v e t e den alltjämt förkunnade läran att »ett folks kraft är dess rätt; att det som gagnar mitt folk, det som ökar mitt lands makt är skäl nog för ett krig». Nej, nu h a r k r i g e t f å t t s j u k t s a m v e t e. Nu försäkrar varje folk att det blöder för höga, allmänmänskliga värden vilkas öde är förknippat med dess egen seger. Alla säga sig kämpa för rätten — d. v. s. just den idé, som fredsvännerna åberopat mot makten! Intet folk bekänner att det uteslutande varit dess egen säkerhet och fortsatta maktutvidgning, som drivit det in i striden. Intet folk vågar inför världen påtaga sig blodskulden. Alla äro ivriga att inför folkens ögon stå rena i fråga om de grymheter i krigföringen, som motståndaren förebrår dem. Redan

1905 fordrade samma slags nationalism i Sverige att man försakade norsk akvavit och mesost, att man ej handlade julklappar i Köpenhamn och ej ställde till fester i ett hotell med dansk värd! Ville en svensk man fira en norsk gäst med hissandet av hans lands fana, fick han anonyma brev med titeln »Landsförrädare!»

detta borde vara bevis nog för internationalismens verklighet.

Då man ser denna fruktan för ansvaret, måste man ge dem rätt, som mena att regeringarnas möjlighet att per telegraf och telefon framjaga ett avgörande, har stor andel i krigsutbrottet. Hade man varit nödgad att underhandla långsammare, kunde kanske Europas nu pågående självmord åtminstone blivit fördröjt. Från alla håll har man anklagat de ömsom oärliga, ömsom ovisa underhandlarna. Samtidigt vaknar den tanken att de underhandlingar, som föregå mobiliseringar och krigsförklaringar böra delgivas riksförsamlingarna och hemställas till deras beslut. Vad detta än blir, så har folket då genom sina egna ombud beslutat sitt öde, ej fått detta sig pålagt av några få och sitt ledarekall sällan vuxna personer.

Genomtänker man det ovan sagda torde man ej kunna undgå den slutsatsen: att vi ej endast ha att räkna med nya förstörelsemedel och förstärkta maktviljor utan även med nya själstillstånd. Förtätade till klara begrepp bli dessa en gång lika verksamma medel vid angreppen på krigen som de nya mörsare, vilka nu varit de verksammaste medlen vid angreppen på som ointagliga ansedda fästningar.

V.

I främsta rummet bör då komma det argumentet, att fredsviljan är fosterländsk, emedan den i den internationella rättsordningen ser det säkraste medlet att hävda de nationella värdena. Endast de trånghjärtade och kortsynta kunna ej fatta att förhållandet mellan en människas känsla för mänskligheten och hennes känsla för det egna landet äro lika lätta att förena, som hennes känsla för sin hembygd och sitt hem eller sitt land och sin hembygd. Endast de andligt färgblinda kunna orda om den »färgglada

nationalismen» såsom en motsats till den »vällinggrå internationalismen». Dessa färgblinda ha aldrig sett den löftesskimrande båge, som höjer sig över den nu pågående syndafloden. Den bågen har sin glans just av färgernas mångfald. Den ger hoppet om att de olika folkens egenarter en gång skola bestå bredvid varandra under ett lika skönt samspel, ett lika fredligt sammansmältande som regnbågens färger.

Visserligen blir ej varje folkfärg lika skarpt begränsad som nu — just som var enskild individualitet icke får stå alltför skarpt mot den helhet av vilken han utgör en del. Men vad folken sålunda under en internationell rättsordning nödgas offra av nationell maktfullkomlighet å ena sidan, komma de att återvinna mångfaldigt i trygghet, kraft och utveckling, alldeles så som individens vilja till liv mångfaldigt rikare uppenbarar sig inom det samhälle, åt vilket han måste offra en del av sin självhävdelse, men i utbyte vinner otaliga värden, dem han som ensam måste umbära. Den verkliga bältespänningen står ej mellan nationalism och patriotism — såsom ovan i ett annat samband betonades — utan mellan den föråldrade och den framtida känslan för fäderneslandet. Medan nationalismen alltjämt söker makt, ära och härlighet för sitt land genom medel, som innebära faror för andra land, har patriotismen den vissheten att det egna landets makt och ära varaktigt kunna tryggas endast genom samverkan med andra folk. Medan nationalismen hånar strävan efter internationella rättsformer, söker således patriotismen skapa sådana. Och långt ifrån att det nuvarande kriget i detta fall ger nationalismen rätt mot patriotismen, så höras varje dag stämmor från de krigförande folken själva, som förkunna: att detta krig måste bli det sista mellan Europas folk; att det måste danas en alldeles ny ordning mellan staterna i Europa för att trygga oss från upprepandet av de fasor vi nu genomleva. Och av denna organisation hoppas redan nu vetenskapliga

stormän ett kulturframsteg, som lämnar allt förflutet långt bakom sig.

Må vara att tyskar hoppas dana denna nya ordning under tysk överhöghet liksom engelsmän genom engelsk. Men om än enderas seger tillfälligt skulle gynna enderas imperialistiskt formade världsfredstanke, så kunna vi vara vissa om att också dessa, i och genom sin egen hegemoni »fredsskapande», världsriken icke skola undgå att besanna den lag, som gäller ej endast för träden utan även för folkträden, den att de »icke växa upp i himlen». »Det större Tyskland» som det »större England» kunna visserligen få en förberedande uppgift för världsgemenskapens förverkligande, men heller intet mera. Ty ingendera kan dana och bevara sin ledarställning annat än genom det medel, som förblir världsgemenskapens motsats, d. v. s. krigsberedskapen. Först när denna icke längre utgör statsväldets verkliga stöd; först när statsmän med stora tankar leda folken in på nya vägar för danandet av de maktmedel, som behövas gent emot lägre utvecklade folk och raser, kan man hoppas att de stora statsförbunden — mellan germaner, mellan romaner, mellan slaver — ej endast skola trygga freden utan även den äkta nationalismen, d. v. s. folkpersonligheternas okränkbarhet. Varje fred, som medför stympningar för något av de stridande folken, blir ingen fred endast en vapenvila — tills man ömsesidigt hämtat sig och gjort sina nya rustningar färdiga för att ånyo börja blodavtappningen!

Blir segern däremot ingens, då kunna patrioterna i alla land ha någon utsikt att förhindra en storstatsbildning, som med våld vidgar de »nationella helhetsstaternas trånga fosterlandskänsla».

Visserligen kan ett imperium omedvetet arbeta för pacifismen så som trusterna för socialisterna: genom att fullkomna organisationer för internationell samverkan och utbreda tanken på en annan och vidare sammanslutning än nationalstaten. Men då medlen en gång äro färdiga, då blir det enligt Schweiz och

Amerikas mönster, som sinsemellan likställda och självstyrande nationalstater komma att sammansluta sig och själva välja sina ledare. Endast så bli folken villiga att underkasta sig en internationell rättsordning, vilken de enskilda folken ej kunna bryta utan att straffas, alldeles så som de enskilda landskapen en gång måste underkasta sig rikets rättsordning. Vid varje sådan uppgivelse har en kortsynt individualism satt sig till motvärn. Men erfarenheten har sedermera visat att vad man trott vara en självuppgivelse i stället blev en högre livsstegring under växelverkan med en högre organism. Liksom nationalismen på sin tid stod högt över patikularismen hos stridande landskap och stormän, lika högt står patriotismen över nationalismen eller med andra ord: den fosterlandskänsla, som sätter mänskligheten över nationen, är vida överlägsen den fosterlandskänsla, som sätter nationen över mänskligheten.

Och ej endast etiskt överlägsen, nej, överlägsen även i förmåga att trygga nationens maktutveckling inåt som utåt. Men blott en maktutveckling, som ej går andra folks rätt för nära.

Nationalism och patriotism vila på motsatta åskådningar om målen och medlen för folkets kraftutveckling. Patrioterna måste nu blöda för nationalisternas idéer om de högsta målen för nationens livsvilja och det bästa bruket av dess livskraft. Alla offra sig gemensamt för att fosterlandet skall bestå, ehuru de själva förgå. Men under tiden förtätar sig patrioternas vilja att rikta in folken på nya vägar och leda dem bort från de vägar, vilka nu fört dem in i en fasornas labyrint, ur vilken ingen utgång tills vidare är att skönja.

Det fordom hörda talet att kriget befordrar det naturliga urvalet har nu tystnat. Den allmänna värnplikten är fientlig mot rashygienens mål. Vi veta att det är de starka, de väl utrustade som dödas, stympas eller bli sjukliga för livet; det är de till det nya släktets fäder bäst ägnade, som i främsta rummet

drabbas av alla krigets följder. När man nu talar om kriget som ett medel för urvalet, menar man att det blir det starkaste, mest livsdugliga folket, som segrar. Detta var sanning, när striden stod mellan människor allena. Nu är det förstörelsemedlens grad av fullkomning, folkmassorna och rikedomen med vilkas hjälp de stora staterna krossa varandra och de små. Dessa senare må göra under genom hjältemod, offervilja och duglighet; deras fosterlandskänsla må vara hur glödande som helst: de krossas dock i kampen mot övermakten, emedan de ej mäkta åstadkomma ett oövervinneligt motstånd. Men ett sådant litet folk hade kanske större eller lika stora kulturvärden att ge mänskligheten som det stora folk, vars offer det blev.

Även om man lämnar urvalets synpunkt å sido, så blir det tillstånd mellan folken, vilket med vissa mellanrum utmynnar i krig, ett skärande hån mot alla kulturfolkens strävanden under dessa mellantider.

De, som förhärliga kriget, sjunga en gammal visa om att freden förvekligar. Grundligare än nu ha de ej kunnat vederläggas. Ty ingen vill väl påstå att kriget — som teologiens Gud — skapar av intet? Alla de härliga egenskaper, dem kriget nu uppenbarat, ha under fredstiden funnits. Men folkens ledare ha dels ej anvisat uppgifter för dem, dels ha dessa egenskaper, där de klarast röjt sig — inom socialismens kämpande skaror — blivit behandlade som samhällsfientliga. Och äro ej på alla områden faran och striden den psykologiska anledningen till en kraftspänning, som under ett kort skede kan bibehålla sig vid möjlighetens yttersta gräns — för att sedan ge rum för avmattning?

Men även om denna reaktion lämnas å sido, är den tröst sann med vilken de unga nu dö, den att »vi förgå, men vårt land skall bestå»? Hur förringat måste ej landet »bestå» när dess yppersta åldersklasser som väldiga likhögar täcka fälten; när dess friskaste blod rinner bort med flodernas vatten, dess arbetsföra, starka armar sprängas i luften; när de hjärnor utsläckas, som

skulle löst folkets kulturuppgifter, skulle forskat efter sanningen, skulle skapat skönheten, skulle tänkt världsförlösande tankar! Vad kan ett land vinna i områden, i milliarder, i maktställning, som kan ersätta en bråkdel av all den levande folkkraft, som sålunda gått förlorad?* En enda man kan vara värd en provins, en koloni, en milliard! Vad betyder den tillfälliga livsstegringen under kriget mot den omätliga livsnedsättningen efter det? Kriget har kallats »det organiserade slöseriet». Och detta är sant ej blott ur synpunkt av de materiella värden, som förödas, de milliarder, som flyga bort med kulorna och sjunka med båtarna. Nej, emedan det nu icke är yrkeskrigare utan värnpliktige som strida, blir hela det kapital, familjer och stater kostat ut på deras fostran och utbildning för fredens värv, förslösat. Ty de dö just i den ålder, då de kunnat börja betala igen kapitalet i och genom sitt arbete.

Skulle krigets skuggspel till tidernas slut komma att avteckna sig mot »den planetariska horisonten», då vore livet icke värt att förlängas med en sekund. Då vore all strävan att minska dödligheten, höja nativiteten, utrota folksjukdomar och farsoter, upphäva fattigdomens tärsot på folkhälsan, stegra släktets andliga och kroppsliga kvalitet, verka för rasförädlingen genom ett denna gynnande urval, grymt meningslös. Ty då bleve målet intet annat än att skaffa ett allt dugligare levande krigsmaterial i och för folkslaktningarna. Krigets barbari blir mer och mer uppenbart, ju mer det tar vetenskapen i anspråk för att fylla jorden, luften och vattnet med medel att ödelägga människorna själva samman med deras verk. Fortsätter vetenskapen att göra krigsredskapen alltmer mördande, komma kanske folkbrist och penningbrist att framtvinga freds- i stället för krigspolitik.

* Visserligen pekar man på den starka äktenskaps- och födelsestegringen efter t. ex. det sista tyska kriget, en stegring, som det ekonomiska uppsvinget efter segern orsakade. Men detta motväges av att så många av de bästa aldrig bilda familj, eftersom de äro döda eller invalider.

VI.

De beskyllningar för barbari, som höras å ömse sidor, härleda sig dels från de nya krigsredskapens förstörelsemakt; dels från den hysteri, som krigsskräcken skapar; dels ur den allmänmänskliga bristen på noggrannhet i iakttagelser och i uppgifter om det iakttagna. I varje här måste ju finnas element, som — då de äro ur räckhåll för manstukten — ge sin råa natur utlopp.*

Men intet är orimligare än att tro att härar, som inom sig sluta blomman av varje lands kultur liksom de stora skaror, vilka i fredstid utöva de enkla allmängiltiga dygder genom vilka ett folk består, att dessa härar genom kriget med ens förvandlas till barbarer! Vad som sker är i stället att just dessa härar alltmer genomträngas av hat mot krigets barbari. I det stora hela äro de stridande icke fyllda av hat och själva fältlivet är säkerligen mindre barbariskt än någonsin. Det är männen utom skotthåll, herrarna vid skrivborden, som upparbeta det mystiska vanvett, vilket tar sig uttryck i folkhat och krigsförhärligande, ett vanvett, som av religion, poesi, filosofi och konst danar sig en skyddande förklädnad.

* Då tyskarna påstå att ingen tysk gjort sig skyldig till råheter eller grymheter, synas de glömma sin egen erfarenhet under fredstid. Då bekämpa de barnamisshandlingar i skola och hem, som ej sällan varit av den art att de drivit barn till självmord; då bekämpa de soldatmisshandlingar, som ofta medfört samma följd; då bekämpa de dryckes- och duellsederna bland studenterna m. m., m. m. Och var tysk vet ju att inom hären personer finnas, som höra till de sålunda bekämpade — liksom även drinkare och brottslingsämnen gå ut i deras som i varje här. Ingen disciplin kan hindra att dylika personer bringa de andra i ont rykte. Därtill kommer att när — av hunger, sömnlöshet, mödor, blodsutgjutelser — utmattade män erhålla rusdrycker, sakna de, även vid ett måttligt bruk, sin motståndskraft. De begå under berusat tillstånd ting, som de ej sedan minnas och således med gott samvete förneka.

De, som stå mitt i det bittra allvaret, förhärliga icke kriget, om de än ge sig och de sina den trösten att döden för fäderneslandet är skön! Att själv dö är redan för mången den lättare delen av krigarplikten, medan den att döda blir allt svårare.

Blodsarbetet blir en fasa isynnerhet för alla dem, vilkas arbete under freden i medelbar eller omedelbar mening varit ett, som avsett att bevara och stegra andras liv. Dessa ha de bästa förutsättningar att inse det orimliga i tanken att kunna humanisera kriget. Hur meningslöst är ej talet om att dumdumkulor icke äro »humana» kampmedel, att de strida mot kultur och folkrätt! Göra granaternas skärvor ej lika rysliga sår? Strider det ej lika mycket mot folkrätten att genom minor sänka neutrala staters fartyg, att genom bombardering från luften döda kvinnor och barn? Allt, allt i kriget är barbari. Röda korsets verksamhet belyser detta barbariska vanvett med blixtljus. Först arbetar man på slagfälten för att med all makt sönderslita varandra. Så samlas de sönderslitna ihop, forslas till lasaretten, vårdas med alla medel och sändas sedan tillbaka för att än grundligare sönderslitas! Men krigets värsta barbari är att det tvingar alla till handlingar, dem de som enskilda med hela sin varelse uppresa sig emot. Ur denna synpunkt äro de färgade trupperna, som ännu känna grym stridslust, de av kriget minst misshandlade. De övriga måste nedtrycka sina andra högre känslor under en pliktkänsla, som ej tar hänsyn till annat än fosterlandets försvar. Från en och annan kommer, trots censurens stränghet, ord vilka verka som strålkastare över problemet huru själfulla män kunna uthärda kriget. De kunna det endast genom att tvinga sig in i för dem nya själstillstånd. Så skriver en ung fransk officer:

»Vi leva i en så egendomlig tid, att man för att lida så litet som möjligt måste skapa sig en tankegång, vilken är avpassad efter förhållandena. Kriget är ju barbariskt. Kom ihåg

skildringarna från forntiden och sträva efter att tänka på samma sätt som de vilda folkslagen. Tänk endast på dina medmänniskor, då du har en ledig stund.» Den, som låter dessa ord sjunka djupt nog i sin själ och stanna där för oavlåtlig begrundan, inser vad kriget är: det tillstånd, genom vilket årtusendens kulturarbete undankastas och åt det tjugonde århundradets kulturmänniska återskapas en vildes själ — på det hon skall kunna stå ut med vad hon upplever och utför!!!*

Kriget har brutit in över en mänsklighet, vilken som aldrig förr är bestämd av solidariteten. Det är samma människor vilka t. ex. genombävades av medkänsla vid jordbävningen i Messina, vid Titanics undergång, som nu av fosterlandskänslan drivas att med jublande glädje mottaga bud om sänkta skeppsbesättningar, nedskjutna härar och brända städer, vilket allt kostar människoliv i sådan mängd, att de 1,600 offren för Titanics undergång bli en obetydlighet. Denna motsats mellan samkänslan och kriget gör att de stridande själva bli alltmer känsliga för det vanvett, det barbari, det syndafall, som kriget är.

I samband med de genom denna själsliga dualism mångfaldigade fasorna, står sakförhållandet att nerv-

* Mindre etsande men lika betecknande äro en organiserad tysk arbetares ord, offentliggjorda i Volksstimme: »— — — Vi marscherade tvärs över slagfältet. Massgravar, övergivna gevär och sönderslagna kanoner visade de ställen där striden hade rasat. Vi passerade nedskjutna hus och brända landsbyar. I fjärran dundrade kanonerna. Överallt mötte vi samma syn: hemska ödeläggelser, svältande kvinnor och barn, gråtande åldringar. — Min mening om kriget är densamma som förr: det är mord och slakteri. Det är mig obegripligt att mänskligheten i det 20:de århundradet vill nedlåta sig till något sådant. Det är värre än Bertha von Suttner skildrar det i sin bok Ned med vapnen. — Världen skall bli en jämmerdal efter detta krig.»

I samband härmed må anföras att en tysk chauvinist uttalat sin anhållan att slippa se Bertha von Suttners bok i bokhandeln, ty den kunde verka illa på krigsvilligheten!

och sinnessjukdomar alltmer höra till fältsjukdomarna. I detta ligger en upprättelse för människonaturen. Det finnes befallningar, dem en känslig människa ej kan lyda utan att förlora förståndet.*

Den ovan anförda unge fransmannens ord uttrycka den nutida kulturungdomens själstillstånd bättre än den svenske diktare, som nyligen förklarat: att den yngling, som saknar varje känsla av krigaryrkets charm, är en märkvärdig utväxt på det svenska folkträdet!

Icke blott i vårt land men i varje kulturland finnas lyckligtvis sådana »utväxter». För klarare ögon äro dessa utväxter knoppar. De båda en ny vår efter den fimbulvinter, vi nu genomgå.

Dessa krigshatande unga män tillhöra mycket olika stånd och bildningsgrader, ifall man kan tala om olika stånd, där det ju endast gäller själstillstånd. I fråga om detta kan den olärde arbetaren stå mycket högre än det berömda lärdomsljuset. Om än de unga socialister, som i detta ögonblick vilja avrustning, lida av en optisk villa i fråga om avståndet mellan deras ideala drömmar om en förbrödrad mänsk-

* I sin krigsbild Samvetskval har Strindberg givit ett oförgängligt uttryck åt denna form av krigarlivets offerväsen. Det är på av alla kända sakförhållanden under de senaste krigen som den ryska novellen Det röda skrattet är byggd. Den unge svensken Ove Ekelunds dikt Kriget behandlar samma företeelse på ett känsligt och måttfullt sätt. Tyskarna anse ju att ingen »krigspsykos» finnes. Men de neka ej att nervsjukdomar och sinnessjukdom framträda under kriget hos dem som hos de andra stridande. De anse att »utbrottet av psykos i krig beror på, att individer, som äro psykologiskt belastade och sålunda ej besitta normal resistens, av misstag kommit med till fronten». Under de givna förhållandena torde det dock bli mycket svårt att fastställa den psykologiska belastningen eller åtminstone att bevisa att dessa individer ej i fredstid kunde levat utan att anlaget kommit till utbrott. Att det kan finnas fullt normala men fina själar, som ej äga motståndskraft inför det kriget ålägger den enskilda att utföra och bevittna, torde knappt kunna bestridas.

lighet och nuets verklighet, så gäller dock om dem Viktor Rydbergs ord: den ideala synpunkten har alltid rätt, ty den ser målet. Bland det väsentliga, världen politiskt lär av världskriget, är just vad dessa socialister städse sagt: att de fördelar för freden, som man väntat sig av kapprustningarna, uteblivit; att ingen väpnad neutralitet kan skydda ett litet folks nationella integritet, ifall ett mäktigare folk vill kränka denna; att nutida krig bli mer förödande, mer fasansfulla än några föregående och att vi inför dessa fasor måste tvingas att med allvar pröva tanken på en gradvis avrustning och en mellanfolklig rättsskipning i fråga om mellanfolkliga tvister. Den, som invänder att denna rättsskipning aldrig kommer att bli verksam, har inte mer tankeklarhet än den, som förnekar gagnet av en strafflag därför, att den ej kan förekomma alla mord och alla stölder! Mänskligheten skulle aldrig kommit framåt om den, vid varje nytt steg i någon riktning, låtit hejda sig av vissheten att detta steg var otillräckligt för att med ens leda till målet. Varje mål ha vi ju nått genom att ta många små steg mot detsamma.

Men om det sålunda finnes en tanklös mörksyn på fredsarbetet, finnes å den andra en tanklös ljussyn. Det är dennas förkunnare, som ta förskott på en mellanfolklig organisation och ett högre själstillstånd, som ännu ej finnes. På detta obefintliga bygga de sin visshet om vår framtida säkerhet. De tro sig alltjämt böra mana till avrustning, ehuru intet borde vara dem en vissare behållning av detta krig än att nationalismen ännu är starkare än de mellanfolkliga känslor, av vilka de hoppas krigens avskaffande. Intet borde heller vara dem vissare än att en folkrätt, som ej kunde stöda sig på vapen ifall någon stat kränker rätten, tills vidare bleve vanmäktig.

Allra minst gagna dessa fredsivrare den stora sak, de tjäna, med talet om att proletären ej har något fädernesland att värna.

Ty lika litet som man får se fasan — ej ens krigets

fasa — frälsa världen från sig själv, lika litet såg man någonsin hatet vara uppbyggande. Kärlek är den enda bärkraftiga grunden för freden och ej endast människokärleken utan först och främst kärleken till fäderneslandet. Vår olycka här i Sverige är att försvarsivrare varit fredshånare och fredsivrare däremot försvarshånare. Båda göra sin sak den tänkbarast största skada. Först när det blir äkta fredsvilja i försvarsarbetet, när det blir äkta försvarsvilja i fredsarbetet; när detta bedrives icke i fosterlandslöshetens men i fosterlandskärlekens tecken, då kan fredsrörelsen få hela folket med sig. Ty då står den på verklighetens mark och bygger ej ut i det blå. Om socialisterna vid krigets slut komma att få någon inverkan i fredsstiftande riktning, då är det emedan de nu med liv och blod bevisat: att det varit av fosterlandskärlek, de yrkat på den fredförande i stället för den krigförande politiken. Först när socialisterna i alla land bli så mäktiga att de kunna hindra krig, då är tiden inne att börja avrusta. Nu ha socialisterna endast ett medel att övertyga den övriga delen av folket att det icke är av veklig olust för mödor, icke av självisk ovilja mot personliga offer, utan av djupt sedliga skäl, som de hata kriget och verka för freden. Och detta medel är att väl och villigt fylla sin försvarsplikt mot fäderneslandet.

*

När högern i alla land nu talar om »statsidén», som man i blind lydnad och offervillig självlöshet bör tjäna, då betyder detta att ett fåtals — eller en endas — meningar om riktlinjerna för statens yttre och inre politik ödmjukt skola anammas av flertalet. Inom demokratiskt styrda storstater betyder detta tal, att man vill få hela folket med på storstatspolitiken, med ett annat ord imperialismen, som vill statens ekonomiska, koloniala och territoriala maktutsträckning med alla medel; som vill rustningar

för att bevara den sålunda vunna makten och som gör krig när denna makt hotas. En demokrati, vilken således i verkligheten leder till alldeles samma utrikespolitik som nyssnämnda högerförkunnelse. På ingendera hållet har man allvarligt sökt göra det utvidgningsbehov, varav storstaterna eggas, mindre våldsamt genom en förnuftigt begränsad befolkningstillväxt, genom en förnuftigt ordnad utvandring från de överbefolkade landen samt genom vidsynta tullförbund och handelsfördrag.

Folkstatens idé är, som ovan sades, motsatt imperialismens. Den förra vill bevara och försvara den nationella enheten men vill folkets maktutvidgande framför allt genom inre utveckling och nydaning. Folkstatens idé innebär sålunda samma skillnad i förhållande till storstatens som det intensiva jordbruket innebär i förhållande till det extensiva. Folkstatens idé kräver i inre politiskt avseende en alltmer genomförd folklig självstyrelse, genom att åt alla klasser och åt båda könen giva samma medborgarrätt.

Det är socialdemokratien, som säkrast bär folkstatens idé, medan liberalismen ännu ej gjort ett klart val mellan folkstats- eller storstatsidén och högern i regeln omfattar den senare. I det största imperiet, England, har t. ex. liberalismen gynnat tanken på de olika riksdelarnas självstyrelse, liksom den i Sverige under unionskrisen sökte verka för likaberättigande åt Norge. Men i denna stund äro alla partilinjer oklara. Blott framtiden kan visa om det blir de socialistiska eller de borgerliga fredsvännerna, om det blir de kristna eller de icke-kristna, om det blir män eller kvinnor, som med det största modet bekänna sig till den demokratiskt-nationella, erövringar uteslutande, statsidén. Vid tal om det blivande fredsslutet, ha de i detta fall klaraste linjerna varit de av de borgerliga fredsvännerna uppdragna.*

* Se sålunda nobelpristagaren A. Frieds artikel Das Ziel, i Friedenswarte, X häftet 1914.

VII.

Det innebär en förkrossande dom över de kristna att det är vi, de s. k. hedningarna, som nu försvara kristendomens eviga värden mot »den religiösa renässansens» män. Det är dessa senare, som med sitt hån överhölja strävan för mänsklighetens förbrödring och tron på vårt släktes utveckling hän mot ett tillstånd av mellanfolklig solidaritet, varigenom julens hopp — om freden på jorden och en god vilja inom och mellan människorna — slutligen varder verklighet. En och annan kristen präst — även några svenska, bland vilka vi finna vår nye ärkebiskop — ha varit kristna nog att ställa sig på Guds sida vid de många försöken att göra honom till nationalist. Att härarnas Gud är det gamla testamentets, ej det nyas, torde ej vara svårt att inse för envar, som någonsin med hela sin själ — d. v. s. även sin tanke — bett så som Jesus lärde människorna bedja. Redan ordet fader vår nödgar oss till vissheten att Gud är alla de stridandes Gud och således ej kan se nederlag eller seger ur någon av de stridandes synpunkt. Att helga Guds namn innebär den djupaste motsats till detta namns neddragande såsom part i masslaktningarna inom en liten droppe av världsalltet. Med vilka ögon se de människor upp mot Vintergatan, som giva Gud äran för blodbaden på jorden? Ha de ingen aning om att det rike, om vars tillkommelse Jesus lärde oss bedja, var fridens och kärlekens, icke något jordiskt imperium? Den Guds vilja, vi hoppas skall ske på jorden som i himlen, tolkade Jesus i Bergspredikan. Det onda, varifrån vi bedja om frälsning, är de låga naturdrifternas övervälde, således också alla de drifter till onda tankar, ord och handlingar, dem nationalismen uppeggar ända till raseri. Vi utbedja åt oss alla det dagliga brödet, och detta innebär motsatsen till att vilja hindra andra folks ekonomiska uppblomstring. Vi anropa Gud om förlåtelse för våra

synder, vilket icke kan gå samman med var och en av de stridandes anspråk på nationell syndfrihet. Ett anspråk, som t. ex. föranlett några spetsar inom kyrkan att neka sin underskrift i den av Sveriges ärkebiskop började, äkta kristliga rörelsen för ett snart fredsslut.* Och bönen om förlåtelse för egen del är oupplösligt förbunden med beslutet att själva förlåta. De böner, som uppstiga om seger över sin fiende eller det tack, som stiger för denna seger, falla döda till jorden. Ty den, som offrar sin gåva på altaret, måste först försona sig med sin broder om hans bön skall nå Gud.

Det är nu mer än tjugu år sedan som jag i ärlighetens namn framhöll: att man ej hade rätt att kalla

* Det måste varit med underliga känslor vår ärkebiskop mottog svaren på sitt försök att samla de kristna i en vädjan för fred. Särskilt svaren från kejserlige överhovpredikanten i Berlin och från presidenten för protestantiska konsistoriet i Bayern. De avslå att underteckna den vädjan för freden, som ärkebiskopen satt i gång, emedan de milda orden om att framtiden skall utröna orsakerna till kriget, ej stämma med den tyska synen på detta. De båda prelaterna anse att det redan är klart fastställt att Tyskland, självt överfallet från fyra sidor, handlar i nödvärn och fullgör en kristlig plikt, då det försvarar sitt liv; att en medlem av det tyska folk, som sålunda orättfärdigt anfallits och bekämpas med osanningar, ej kan vara med om ett uttalande, där man hänskjuter till historien vad som redan är klart bevisat, nämligen Tysklands fullkomliga frihet från all skuld i världskriget.

En fullkomligare bekräftelse kunde ärkebiskopen ej få på dessa ord i sitt herdebrev: »Vad skola vi säga, när kristna inom den ena eller andra nationen sluta sig tillsammans och taga Gud till vittne på sin moraliska överlägsenhet och man ropar till kristna bröder av annan nation: Vi hava ingen skuld, I ären de allena skyldiga? Jag ger ej trycksvärtans spridning åt det, som från skilda håll enskilt berättats mig om vad man kan få höra i Guds tempel.»

Så mycket berättar han dock, att en kyrka i Paris genljudit av appläder vid predikantens hämndemaningar; att man i Englands kyrkor predikar mot tyskarna som Antikrist och att man i Tyskland dundrar från predikstolarna i kapp med kanonerna.

sig — eller samhället — kristet, när man ej ville göra allvar av kristendomens centrala förkunnelse. Denna är att samkänsla och självoffrande äro den smala vägen, som leder till livet, medan den andra av livets stora grundkrafter — självbevarelsen, vare sig som individuell eller nationell självhävdelse — inom en i Jesu anda efterlevd kristendom, aldrig kan få den rätt, som tillkommer denna. Just emedan kristendom ärligt efterlevd, icke kan medge den enskildes eller folkets självhävdelse på andras bekostnad, har jag förnekat kristendomens allmängiltighet i alla livslägen, för alla enskilda och alla folk. Det är en underlig upplevelse att vissa av mina forna angripare — angripare bland annat på grund av min s. k. kristendomsfientlighet — nu stå på den sida, som förkunnar de själviska naturdrifternas obetingade berättigande — då självhävdelsen är nationalistisk och tar världskrigets form! Och detta är ej nog: samma människor, som ropat »hädelse» när jag talat om kristendomens relativitet, förklara nu — med bibehållna anspråk på äkta kristligt sinne — att intet av vad bönen Fader vår innebär kan förverkligas på jorden, att vi måste hänskjuta allt detta — till evigheten!

För nationen sluta de sig således obetingat till självbevarelse- och självhävdelseprincipen för vilken alla medel äro goda. Att denna grundsats, genomförd inom den enskilda staten, skulle leda baklänges till vildhetsskedets anarki, är så solklart, att detta borde bli en anledning att avgöra om anarkien mellan staterna måste anses mer oövervinnelig än den varit inom var enskild stat?

Om något är en »naiv förenkling» av ett jätteproblem, så är det detta nationalistens godtagande av krigets jordiska evighet. Lika naivt förenklar Tolstoy och andra djupt kristna fredsvänner detta problem. Dess enda verkliga lösning har jag och många med mig under årtionden talat om: en under strid

och lidanden eftersträvad harmonisering mellan självhävdelsens och självoffrandets båda lika berättigade grundkrav. En harmonisering, vilken inom de enskildas liv är det innersta helgelse-problemet och inom varje folks liv det innersta kulturproblemet. Under vissa skeden i de enskildas som i folkets liv, överväger den ena grundkraften, under ett annat den andra. Högst nå vi, när — i vårt liv som enskilda eller som folk — ett jämviktsläge mellan de båda grundkrafterna inträtt.

I folkens liv stå de stora vägmärkena vid de punkter där en rätt, som varit maktlös eller en makt, som varit rättslös utfyller sin brist så att rätten blir mäktig, makten rättfärdig.

Den tragiska spänningen i fråga om kriget och nutidsmänniskorna är: att staten fostrat dem till lydnad för rätten under försakelse av en ohejdad maktutveckling, medan staten själv handlar efter den lägre moral, som ger makten rätt.

Problemet är att de offer av sin frihet, som individer eller folk göra för rätten, skola få samband med vidgandet av deras verkliga och varaktiga självhävdelse. Överallt där vanetänkandet finner ett antingen — eller och kräver ett val mellan makt eller rätt, sätter den livstroende ett både — och: den enskildes och samhällets självbevarelse genom den enskildas kraftutveckling, det egna och andra folks självbevarelse genom folkets kraftutveckling.

Den livstroende nöjer sig ej med anvisningar på evigheten såsom tröst för jordens himmelskriande elände, vare sig detta tar krigets eller andra former. Han tror med Goethe att »livet självt är livets mening». Med andra ord: han tror att här på jorden skola problemen lösas, framför allt det om självhävdelsens och självförsakelsens slutliga enhet för folken som för de enskilda. Detta är jordelivets uppgift, som icke kan hänskjutas till »evigheten», eftersom det just är lösningen av våra jordiska problem, som vi ha att utföra under denna blink av evigheten!

Det är den gamla vidskepelsen att evigheten är hinsides jordelivet, som i detta avseende vållar all tankeförvirring. Jordelivet är den del av evigheten, som vi bestämma genom vårt medvetna handlande! Vad som var före, vad som kommer efter veta vi ej. Vad vi veta är: att vår uppgift som evighetsvarelser tills vidare är bunden vid jorden. Vi, som hävda att denna uppgift är att främja det utvecklingsförlopp varigenom de vilda drifterna förädlas, det råa våldet viker och styrka blir liktydig med makt till det rätta, vi arbeta ej endast enligt kulturens och kristendomens, nej, även enligt den djupt förstådda evighetstankens innebörd!

*

Den, som verkligen anat Jesu ande, måste under detta böne- och blodflödets tidsskede oavlåtligt för sin inre syn ha varseblivit hans anlete så som Leonardo danade det, med sorgskälvande mun och blygselsänkta ögon inför Judasdådet. I varje sann kristens öron måste ha ljudit orden:

Blod sköljer världen i en ändlös fors,
och det är du, mitt hjärtas Gud, som blöder
och världens öster, väster, norr och söder
de äro armarne utav ditt kors.

Den enda möjligheten att under ett krig giva Gud vad Gud tillhörer, det är genom den ödmjukhet, som talade i en verkligt stor krigförares ord, i Abraham Lincolns, när en av hans medkristna frågade honom om han var viss att ha Gud på sin sida? Svaret blev: »På den saken har jag aldrig tänkt. Vad jag skulle vilja veta är, om jag står på Guds sida.» Ingen torde kunna påstå att det nuvarande kriget hör till dem, som föras på Guds sida. Med andra ord: som varit nödvändiga för någon stor frälsaretankes genombrott. Ja, vi tro icke längre att

krigen nu äro oundvikliga ens när det gäller stora tankars seger. Ty vi tro — och vi dela denna tro med utopisten Jesus — vad den religiösa renässansens män förneka: att människosläktet kan höjas; vi äro alltför fromma att nöja oss med den verklighet, som är. Vi brinna av det heliga nitet att förvandla jordens anlete. Vi veta oss vara Guds händer när det gäller att förverkliga jullöftet: att allt krig med storm och blodig klädnad skall uppbrännas.

Vi förstå att de, som i jordelivet endast se en naturkrafternas blinda strid — med andra ord de, som ärligt kalla sig gudlösa — icke kunna hoppas att vilddjursdrifterna skola kunna förjagas ur mänskligheten eller den helige ande där frigöras; att de, på den grund, äro vissa att krigen upphöra först med jordens undergång. Men huru står det till i de hjärnor, som hårdnackat söka förena denna visshet med anspråket att själva vara kristendomens och idealismens förnyare; som samtidigt anse sig vara förkunnare av en ny, antiindividualistisk sedlighet och dock göra dörrarna vida och portarna höga på det att makten må draga därin? Allra underligast är deras anspråk att de komma med en ny sanning. Redan Darius högg in i en klippa maktlärans lösen: »den, som gynnat mig har jag gynnat, den, som stått mig emot har jag förgjort.» Maktläran har redan i vår litteratur sin bekännelseskrift, den, som Ahasverus meddelar Prometheus i Viktor Rydbergs dikt: en bekännelse, som svenska professorer och doktorer, docenter och studenter nu rättroget förkunna!

Ahasverus talar om hur Jesus

...spred med sina upprorstal
bland folket ut, att oss är föreskrivet
att leka barn och syskon genom livet
och leka så oss in i himlens sal.
Hans syskonliv ser man dock intet av,
som förr är mänskan herre eller slav;
ty hell dig starke! ve dig som är svag,
det är nu världens evigt samma lag,

som ingen rubbar — lika litet han,
som du, i bojor lagde upprorsman.
Guds vilja visar sig i det som är;
er vilja blott i det som »borde» vara;
Gud bjuder över alla stjärnors här;
I bjuden över edra hugskott bara.
— — — — — — — — — — — — —
Ert stridsrop är som fläderpipans drill
mot braket av den åskande orkanen.
— — — — — — — — — — — — —
Nu säger jag dig, galning, kort och kallt:
En kamp för liv och makt står överallt
och måste rasa genom alla tider.
— — — — — — — — — — — — —
Och vad allt annat liv är föreskrivet,
det är en lag jämväl för mänskolivet:
där kämpas öppet eller med försåt,
och aldrig, aldrig skall den fejden dämpas.
— — — — — — — — — — — — —
Där kämpa här mot här och man mot man,
de svaga slaktas eller varda slavar,
de skönsta landen äro jättegravar
för folk, som skändat och förött varann.
— — — — — — — — — — — — —
Är världen icke som hon »borde» vara,
är hon likväl den yppersta som givs,
och någon bättre lär väl ej din skara,
och du ej heller mana fram till livs.
När prometeiska svärmare förstått
att sätta svärd i hand på de förtryckta,
kan stundom sådan lek med seger lykta,
men då är segern sken och villa blott,
ty Maktens lag tar ut sin rätt igen
om än i annan form, med andra män.
— — — — — — — — — — — — —

Av samme predikare få vi även veta att individualismen, d. v. s. den enskildes trots mot den världsordning, hans samvete ej kan gilla, är dårskap eller brott, att underkastelse är den rätta visheten. När Prometheus medger att maktens Gud

. . . råder över allt
men i min egen värld gör han det icke.

hånar Ahasverus:

Din egen värld, det är ett hädiskt jag.

Prometheus ger individualismens eviga svar:

Utur vars djup förnims en helig lag.

Och denna lag

. . . skall säga genom alla tider
giv tröst och hjälp och värn åt den som lider
och böj dig aldrig för en självisk makt!

*

Denna själviska makt, som för sina syften vill binda individualiteterna under auktoriteten, bar en gång religionstvångets drag. Vårt folk hörde då till den prometeiska skaran, som tog upp kampen mot maktens Gud och vann det mått av individuell frihet, som den tiden kunde ge åt tron och tanken. Nu har vårt folk vansläktats så, att det ej igenkänner huru maktens Gud talar i den nutida förkunnelsen av »statsidén» såsom stående över rätten. Ja, att en stor del av vår ungdom hånar striden

. . . för det som borde vara

och godkänner den mer än någonsin fasansfulla verklighet, som är. Det är dessa samma, som vid Gustav Adolfsfirandet tala ljudeligast om det ideala mål, han föll för. Men i den nya striden för rätten kunna de ej igenkänna samma ideal som det Gustav Adolf, i en annan tidsform, kämpade för!

Den heliga oron att ej låta sin jordedag spårlöst försvinna för släktets utveckling uppåt, har aldrig plågat dessa med verkligheten välnöjda, som — hänvisa till evigheten när de jordiska disharmonierna bli alltför sönderslitande till och med för deras öron! Med denna billiga åtbörd anse de sig bevisa sin egen idealism,

medan vi, som mena att idealismen framför allt är arbete för våra ideal, kallas naturalister, emedan vi peka ej mot himlen men mot vår egen panna och vårt eget hjärta för att finna disharmoniernas slutliga lösning. De herrar, vilka nu tjänstgöra som Guds konsultativa statsråd, håna vår livssyn som »jordbunden» och våra synpunkter på utvecklingen såsom »grodperspektiv». För dem är individens blinda lydnad för den statsidé, folkens ledare omfatta — nu närmast den att krigande omforma världskartan — den enda äkta idealismen. Ty sålunda blir den enskilde medhjälpare vid det kartografiska förverkligandet av »Guds vilja i himmelen så ock på jorden»!

Dessa lärde, som vid skrivbordet »leka kartändrare» — medan folken göra detsamma med mörsare och millionhärar — fröjdas åt att, inför denna nya karta, blir det väl äntligen slut på den enfaldiga utopien att »frid på jorden» någonsin blir möjlig — eftersom Guds tydliga vilja var krig på jorden. Till dessa lärdas begrundande må här påminnas om ett djupt diktarord: »En världskarta, som ej innesluter Utopia, är ej värd ett ögonkast. Ty den utelämnar det enda område, vid vilket mänskligheten städse kommer att landa. Var gång den landat, ser den sig om, varsnar ett bättre land i fjärran och hissar ånyo segel. Framsteg är förverkligandet av den ena utopien efter den andra.»

Vi finna vårt perspektiv högre när vi mot det som är, ställa våra brännande viljor till rättfärdighet och godhet, sanning och skönhet redan här på jorden, i stället för att ge rekvisitionssedlar på evigheten för de kravens fyllande. Vi tro att dessa våra själars högsta krav äro uppenbarelser från evighetens Gud; ja, att den utvecklingsdrift, som är ett med livet, är den enda, oomtvistliga uppenbarelsen om världsviljans riktning. Denna nya tro äga de, som med religiös hänförelse ge sina krafter åt arbetet på jordelivets förvandling. För denna nya tro

är den onda människoviljan, ej Guds vilja, orsak till krigen och därför kan en omdanad människovilja komma dem att upphöra. Denna nya vilja innebär ej något uppgivande av fäderneslandets livsvärden eller av statsidéns höghet, nej, tvärtom en lidelsefull visshet att på bättre sätt kunna bevara och stegra dessa livsvärden och tjäna denna idé. Den, som sammanblandar det individualistiska kravet på medbestämningsrätt i fråga om de fosterländska mål, för vilka man vill offra sig, med egoistisk likgiltighet för fäderneslandet, den människan har aldrig upplevat de största ögonblicken, har aldrig anat det högsta av självständ: det, då vårt samvete står ensamt mot allt och alla och väljer sin egen väg att tjäna sitt land eller sin idé. Endast den, som så levat, vet var gränsen går mellan individens lydnadsplikt och jag-vilja. Endast han vet, att även för folksjälen gäller den högre lag, som med kristendomen gavs åt människorna: vad gagnar det dig om du vinner hela världen och tager skada till din själ!

Det är hög tid att den svenska ungdomen gör sitt val mellan nationalismens maktlära och patriotismens rättslära; mellan Ahasverus och Prometheus, mellan Asien och Europa eller, för att bruka Gustav Adolfs ord, mellan djävulen och Gud. Såsom vägen nu utstakas, leder den rätt in i den nationella självuppgivelse, mot vilken nationalisterna med berättigat patos varnat oss för. Blott den »statsidé», som lägger ansvaret för och ledningen av folkets öden i dess egna händer, är västerländsk och svensk.

Socialismen har den stora historiska uppgiften att rätta liberalismens individualistiska ensidighet genom att dana den sociala demokratien. Detta kan aldrig ske genom tillbakagång till den antiparlamentariska statsidén. Det kan ske endast genom att alltjämt fullkomna folkstatens idé: genom att fordra alla offer av individuella friheter ur folkgagnets, ej ur något klassväldes eller fåväldes synpunkt.

I alla tider och alla land har den konservativa

statsvisheten varit och är att undertrycka det tänkande, det troende, det tungomål, som icke varit de av staten erkända. Den sociala och radikala demokratiens mål är att var enskild inom staten i högsta möjliga mått får utveckla sina säregna krafter, för att därmed tjäna det hela och i högsta möjliga mått får rätt till självverksamhet även på statslivets område. Nationalismen ser alltjämt i kampen mot socialdemokratien och radikalismen sin fosterländska uppgift. Patriotismens mål är att alltmer utbyta statens yttre auktoritet över medborgarna mot deras frihet under ansvar, det enda, som för statens verksamhet danar ett i sann mening etiskt underlag. Därför vill patriotismen dana medborgare med individuell utveckling i stället för den uniformerade; med frivillig lydnadsvilja under de mål och medel för statens verksamhet, dem de såsom medbestämmande valt. Det är lågt att av blind lydnadsplikt drivas fram på vägar, man icke valt och ledas mot mål, man icke godkänt. Den, som läser historien rätt, vet att ej endast för medborgarnas lycka, nej, även för statens bestånd och kraftutveckling har självbestämningen ägt ett högre värde än härskarbuden. Envar, som läser historien rätt, vet att motstånd — från individer eller folkklasser eller riksdagsminoriteter — mot det bestående, varit den första början till utveckling mot högre tillstånd, till nyskapelser, som sedan blivit de högsta folkliga värden.

Men detta innebär ej att de dygder skulle kunna umbäras, dem den bestående staten fostrat och som från den militaristiska samhällsordningen övertagits av socialismen. Solidaritet, disciplin, den enskildes underordnande under det hela, bli alltid behövliga såsom grundval i varje slags statsbyggnad, varje samverkan för sociala ändamål. Men de komma i folkstaten att ligga till grund för en helt annan överbyggnad än i den imperialistiska storstat, som nu anses vara den ädlaste moderna byggnadsstilen.

Inom folkstaten offras också individuella friheter, men för att nå det slutliga målet: frihet, utveck-

ling och lycka för alla de individer, som utgöra folket. Inom storstaten offras individernas frihet, utveckling och lycka för det syftet, att den egna staten — militäriskt och ekonomiskt — gent emot andra stater skall bevara övermakten. Så visst som det sedan årtusenden visat sig att storstaten måste vara militaristisk så länge ekonomisk och politisk makttävlan är dess mål, så visst har socialdemokratien jätteuppgiften att ekonomiskt och politiskt organisera världen så att varje folk utan militarism får sin plats i solen.

Som ovan betonades kommer Europas framtid till stor del att bero på om socialdemokrater och pacifister efter striden skola fortsätta och lyckas i sitt ur alla synpunkter berättigade motstånd mot den nationalism, som framkallat kriget. Ett motstånd till vilket de nu borde vunnit en hundrafaldig styrka just genom sin i handling visade patriotism under kriget. Redan vid början av detta framträdde den djupa motsatsen mellan socialisters och pacifisters tankar om en blivande fred och de av nationalismens målsmän uttalade. Efter en seger kommer det avgörande provet för patrioterna. Är deras befrielse från nationalism verklig, då kunna de kanske betyda något för ett fredsslut, som tryggar världsfreden. Sker däremot fredsslutet i maktlärans tecken, då blir detta andra akten i det drama om Europas solnedgång av vilket kriget var den första. All europeisk kraftutveckling i uppåtstigande linje, all stor statskonst, all målmedveten folkvilja måste enas i detta mål att trygga folkindividualiteternas frihet mot våldet. Att varje folkindividualitet tills vidare också måste trygga sig själv; att således försvarsplikten är oavvislig eftersom avrustningstiden är avlägsen, detta är en sanning, vars förkunnelse verkar dess kraftigare, ju mer den hålles fri från reaktionära inslag. Och reaktion är: att ett folk, som åt sig erövrat friheten och rätten, börjar buga sig för makten och i den obetingade hängivenheten för storstatsidén ser den polstjärna efter vilken de enskildas samveten böra styra sin seglats!

För oss, som voro unga för fyrtio år sedan och nu åter se västerlandets folk i krig, äro dessa fyrtio år en ansenlig del av det liv under vilket vi hoppades få bevittna så många stora humanitetens segrar. Men vi veta att fyrtio år endast äro sekunder i det utvecklingsförlopp, som har årmillioner bakom och årmillioner framför sig. Vi alla, som nödgas dö utan att ha upplevat några stora förverkliganden av vår ungdoms renaste drömmar, vilja dock bevara tron på humanitetens slutliga seger. Ty denna tro är ett med tron på att människosläktets jordeliv har en evig mening. Både de, som se denna eviga mening i kristendomens ljus och de, som ana den i en annan dager, kunna mötas i denna tro: en tro, som helt och hållet motsvarar den bibliska bestämningen att vara »en fast förtröstan på det man hoppas och intet tvivel om det man icke ser».

*

Många av dem, som nu skälva i harm, gråta av medkänsla, vaka i ångest över allt det lidande, alla de fasor, som för oss okända eller kända människor genomgå, stå alls ej ut med att endast arbeta för framtiden. De vilja handla i nuet. Dessa fråga sig om intet är att göra för att få kriget att stanna? Vår ärkebiskop — liksom påven — har — förgäves — gjort sin vädjan till de kristna. Världens 12 millioner rösträttskvinnor försökte vid krigets början en vädjan; den lämnades då obeaktad; huru mycket mer skulle det ej bli fallet nu! Obeaktade blevo t. o. m. socialisternas kraftiga manifest mot kriget. Lika verkningslös blir den av amerikanska socialisterna föreslagna »kongressen».

Nej, det blir först när världsbranden förtärt sina brännämnen, först när ett folk segrat eller alla förblött, som man kan börja tala om freden. Då kanske blir en samverkan tänkbar mellan de äkta kristna, rösträttskvinnorna, socialisterna och pacifisterna. Denna borde gå enligt de linjer, dem fredsvännerna i Tysk-

land, England, Holland redan uppdragit, linjer, som gå rakt på det närmaste målet: minskade krigsfaror och ökade fredsmöjligheter.* Detta är det mesta, man

* I Holland har i oktober stiftats en ny fredsförening »Nederlandsche Anti-Oorlog Raad», i syfte att återupptaga de internationella fredssträvandena. Den har riktat upprop till såväl det holländska folket som andra kulturfolk med maning att stödja föreningen i detta arbete.

Föreningen framhåller däri den nuvarande fredsrörelsens oförmåga att avstyra världskriget och ser skälet därtill i dess bristande organisation. En bättre, sammanhållande världsorganisation vill den nu själv åstadkomma. Som sina närmaste arbetsuppgifter nämner den:

1) Studium av de orsaker som lett till det pågående kriget.

2) Undersökning av medlen att bringa en stadigvarande fred till stånd.

3) Studium av krigets ekonomiska, moraliska och intellektuella följder.

4) Utredning av de reformer i folkens internationella förbindelser, som kunna förebygga krig för framtiden.

5) Bildande av en stark nationell och internationell sammanslutning av alla fredsvänner.

De i punkt 4 omnämnda reformerna utföras närmare på följande sätt:

a) Närmare samarbete mellan Europas makter.

b) Fastslående av grundsatsen, att tvister mellan civiliserade stater aldrig få slitas med våld.

c) Ändring i landbesittning får endast ske med ifrågavarande invånares tillstånd.

d) Parlamenten eller åtminstone deras utskott måste få större inflytande på internationella frågor.

e) Granskning av imperialistiska utvidgningspolitiken.

f) Frihandel eller åtminstone lika rätt till handel i kolonierna.

g) Bättre reglering av tävlan på handelsmarknaderna.

h) Ingen enskild vinst på vapentillverkningen.

i) Undertryckande av all hets mot andra folk i pressen.

j) Undersökning av kaperirättens förhållande till flottutgifterna.

Uppropet är undertecknat av en rad framstående holländare: statsmän, jurister, lärda, aktiva fredskämpar och även kvinnor.

De engelska fredsvännerna hade redan tidigare kommit med förslag, som särskilt i de kursiverade punkterna överensstämma med de här framställda.

kan tänka sig att nu uppnå. Även om de socialistiska omdaningsplanerna i fråga om frambringande och utbyte inom och mellan folken redan vore verklighet, kunde det oaktat nationalistisk makttävlan vålla krig. Världsfredens grundvillkor är och förblir ett målmedvetet, ett oavlåtligt arbete för den själskultur, som ensamt kan omdana nationalismen till patriotism.

Det är först och sist i och genom detta oerhört långsamma arbete, som kvinnorna kunna verka mot framtidens krig och för framtidens fred.

VIII.

Från slagfält som sjukläger har man dessa månader läst skildringar om de döendes sista ögonblick. Ofta har deras sista ord varit det hjärtskärande ropet eller den svaga sucken:

Mor, mor!

Detta rop synes mig symboliskt för den förtvivlan, som nu gripit många män under känslan av vanmakt i fråga om krigets fasor. De kalla särskilt mödrarna men även kvinnorna i allmänhet till hjälp för att frälsa världen från dessa fasor.

Den ene mannen tror att om kvinnorna i alla land — även de stridande — både om fred, skulle den komma. Den andre tänker att om kvinnorna hade rösträtt, skulle de kunna framarbeta en fredförande politik; en tredje menar att om kvinnorna tillgrepe den utväg, som redan Aristofanes anvisade: att neka föda barn, då bleve krigen omöjliga. Och som dessa män, så tala ännu flera kvinnor. Men månne tänkande män och kvinnor verkligen kunna tro att flertalet kvinnor redan nu skulle motsvara deras förhoppningar?

Först och främst äro kvinnorna inom de stridande folken nu lika brinnande vissa som männen att striden måste föras fram till det egna folkets seger,

om denna så skall kosta »sista blodsdroppen och sista öret». Kvinnobreven från t. ex. Tyskland och Frankrike äro varandra så lika som vore de skrivna från samma folk. Varje vädjan till de krigförande folkens kvinnor att nu verka för fredsslut bleve harmset avslagen.

Vad rösträtten angår, så tror också jag att den skulle skaffa många goda kvinnliga viljor åt en fredsförande politik. Men vi borde, efter det nu gångna året, grundligt veta att det finns stora massor nationalistiskt sinnade kvinnor. Dessa ha ej endast velat ett betryggande försvar åt landet — i denna vilja borde alla kvinnor kunna vara ense. Nej, de ha verkat för »nationell» samling och försvar genom att — deltaga i det inbördeskrig, under vilket man brukat de dumdumkulor, dem såväl kristendom som kultur förbjuder: lögn och falskt vittnesbörd, tanklöst eftersägande och lättsinniga antaganden! De tusentals svenska förtalskvinnorna ha sålunda skadskjutit hederliga och fosterlandsälskande svenskars goda namn och rykte. De nationalistiskt sinnade kvinnorna eggade under unionskrisen till krig mot Norge. De orda om nationens försumpning genom den hundraåriga freden. Ja, somliga tala nu om att Sverige borde frångå sin neutralitet. Tror man att rösträtten skulle omvända dessa kvinnor till fredskämpar?!

Vad moderskapsstrejken angår behöver man ej spilla ord på dess outförbarhet. Vad särskilt de krigförande landen angår, kan man lättare tro att den fosterländska offerviljan kunde beveka kvinnorna till polygami, än att de skulle försumma den nu predikade plikten att återge fosterlandet så många söner som möjligt. Och intet är ur nationalismens synpunkt viktigare. Varje stat, som bygger sin makt och ära på sin krigsberedskap, måste se på sina mödrar med samma ögon som den förste Napoleon, om vilken någon sade »att hans blickar tycktes vilja riva fram nya krigarämnen ur mödrarnas sköten».

Nej, att föda många söner, att åt deras vård och

fostran offra sina bästa krafter; att med högburet huvud, med brinnande hjärta se dem draga ut för att söndertrasas, detta är vad kvinnorna i alla land komma att fortfara med — ända till dess folksjälen ej längre behärskas av den nationalistiska synen på folkens makt, ära och härlighet.

Men när vi stå inför själva huvudfrågan, den om och huru en sådan omvandling av själstillståndet skall ske, då måste — trots all nationalism även hos kvinnorna — den annars tröstlösa och rådlösa tanken stanna hos dessa.

Ty det nuvarande tidsskedet visar oss att ett nytt själstillstånd — ehuru hos många halvt omedvetet — börjar danas hos kvinnorna.

Först och främst finner man att, medan männen i de stridande landen släppt folkhatets lidelser lösa under former, dem man åtminstone hos kulturens bärare numera ansett omöjliga, så har ingen betydande kvinna låtit förleda sig till sådana utgjutelser. Det går tvärtom genom de kvinnliga uttalanden en återklang av Antigoneordet:

ej till att hata, till att älska föddes jag.

Många bud ha kommit om kvinnlig godhet mot sårade fiender. Att i de råaste folklagren några hysteriska kvinnor begått rysligheter mot fienden, utgör ingen anledning att ändra nyssnämnda ljusa syn på kvinnornas hållning i det hela. Det avgörande är om hos de bildade kvinnorna kulturen nått så djupt, att nationalismens yrsel hos dem ej tagit lika sorgliga former som hos de dem motsvarande männen. Och — såvitt jag vet — har detta ej varit fallet.

Tvärtom synes det som om det nu pågående världskriget gjort till sanning ett härligt, ett äkta kvinnligt ord av Marie von Ebner-Eschenbach — det tyska språkområdets största, ännu levande diktarinna:

Oh, sag nicht fremder Krieg! Ein Krieg ist niemals fremd.

Såsom vi kvinnor i de neutrala landen nu lida med dem i de krigförande, så har, tror jag, aldrig med-

lidandet strömmat fram inom mänskligheten sedan kristendomens stora tider. Och jag har intryck av att även de stridande landens kvinnor känna för varandra. Men det är ej endast medlidandet, som under dessa månader vuxit hos kvinnorna; det är även viljan att skaffa sig rätten till medavgörande i den politik, som — i och genom krigen — hånar alla deras strävanden inom den sociala hjälpverksamheten. Denna samlade ju många kvinnliga krafter redan under freden, krafter vilka medelbart eller omedelbart arbetade för folkens livsstegring, för det unga släktets kroppsliga och andliga vård. Det är ej nog att kvinnorna i de stridande landen nu sörja sin personliga lycka. De sörja även alla sina mödor, som begravas med de millioner lik, som fylla slagfält, skyttegravar, gator, floder; liken av män, som voro unga, friska, till fredligt arbete med hand eller huvud väl rustade; till fäder åt det nya släktet väl skickade eller redan fäder och fostrare åt ett nytt släktled. Hur många av dessa ha ej kvinnor med otaliga mödor — kroppsliga som andliga — gjort starka och dugande! Men även de kvinnor, dem livet nekat de lyckliga mödorna för far eller make, son eller broder, kvinnor, som endast kunnat ge samhället sina ömma omsorger, de se nu huru kriget, medelbart som omedelbart, hundrafaldigar den nöd, den sjukdom, den värnlöshet, den förvildning, de i fredstid strävat att minska. Ju djupare nutidskvinnor genom sin sociala hjälpverksamhet sett in i de otaliga möjligheter till folkhälsa och folklycka, som gå om intet i brist på penningmedel, dess vansinnigare synes dem bortödslandet av de 300—350 millioner kronor, dem de krigande som de neutrala — i omedelbara eller medelbara utgifter — dagligen anses offra åt kriget. Ju mer kvinnorna med vaknad ansvarskänsla arbeta för det nya släktets andliga kultur, dess mer lida de över att de unga själarna förvildas.* Ju mer de själva inviga

* Som bevis på folkhatets ingrepp även i barnasjälarna må följande drag tjäna: jag lämnar de tyska oöversatta,

sina barn i den tron att människans sedliga uppgift är att stegra och förädla den egna livsviljan och att bringa sin vilja till eget, starkt

på det ingen må tro dem vara »förtal»: Efter Tsingtaus fall lästes följande:

Auch unsere Kindern, die sich der furchtbaren Krieg in munteres Spiel übertragen, sollen wir die unbekümmerte Jugendlust unterbrechen für einen kurzen, ernsten Augenblick. »Am 7 November fiel Tsingtau» — wollen wir ihnen sagen — »merkt euch das Datum und vergesst es nicht, bis ihr Männer geworden seid, wehrhafte Männer.»

(Berliner Tageblatt $^{10}/_{11}$ 1914.)

På samma sätt manade franska fäder och mödrar sina barn efter 1870—71.

I en annan tysk tidning lästes nyligen:

Mehr deutsches Selbstbewusstsein! Der stellvertretende kommandierende General des 7. Armeekorps in Münster hat folgende Bekanntmachung erlassen: Durch mein Generalkommando habe ich unlängst einen Appell an die Oeffentlichkeit richten lassen, Kriegsgefangenen gegenüber keinerlei übelangebrachtes, falsches Mitleid an den Tag zu legen. Mehr deutsches Selbstbewusstsein! Muss denn diese Mahnung wiederholt werden? Es scheint so. Nach mir vorliegenden Berichten werden, in Münster so gut wie anderswo, Gefangenen verbotenerweise noch immer Genussmittel, besonders Schokolade, in Masse zugesteckt. Hauptsächlich sind es Kinder und Halbwüchsige, besonders Mädchen, die sich immer wieder an die Gefangenen herandrängen. Denen tut Erziehung not. Elternhaus und Schule wollen hier für Wandel sorgen: wo Warnungen nicht fruchten, mögen schliesslich exemplarische Strafen gegen ein undeutsches Betragen helfen. Wahrlich, es ist Zeit! Am nationalen Empfinden des jungen Geschlechts hängt die Zukunft unseres Volkes!»

Som motstycke denna bild från England. En av mina holländska väninnor — religionslärarinna till yrket — hörde i England i en kupé en helt liten flicka med rysliga ord uttala sin önskan att kejsar Wilhelm skulle bli mördad, alla hans sex söner stupa i kriget o. s. v. Barnets lärarinna teg! Men då hon insomnat, började min väninna sakta berätta kristendomens tankar om kriget för det stackars, förgiftade barnet. Efter resans slut tackade en ung, allvarligt lyssnande man min väninna och sade: »Jag är tysk; är nu på väg att göra min plikt i kriget. Men tro mig, jag och många tyskar med mig hata det! Om många talade och tänkte som ni, bleve det slutligen slut på krigen!»

liv i samklang med offerviljan för det hela, dess mer börja kvinnorna också fordra rätten att medbestämma de mål, för vilka de vilja offra sig själva och sina söner. Att kvinnorna i de stridande landen stå på männens höjd i fosterländsk offervilja, därpå finnas otaliga, strålande bevis. Men samtidigt ha redan många av dessa kvinnor sin vilja stålsatt av hat mot kriget, som krävt dessa offer för mål, dem kvinnor icke godkänt, icke varit med om att besluta; offer, dem männens ovisa politik påtvungit dem; offer, dem männen fordra av kvinnorna såsom en självklar sak utan tanke på något medborgerligt vederlag.* Från allt fler håll kommer kravet att mödrarna skola få samma rätt som fäderna att forma den stat, åt vilken de föda och fostra de nya medborgarna. Allt fler kvinnor nödgas, genom vad de nu uppleva, att vakna till insikt om det orättrådiga i att de skola bära alla de bördor, de lidanden, kriget medför men ingen del äga i bestämmandet av de riktlinjer, som leda in i eller bort från dessa lidanden. Det är ej endast vapenföra män, kriget fördärvar: det är millioner åldringar och kvinnor, som under ödeläggelserna blivit dödade, sjuka, krymplingar, vansinniga, självmördare. Tusenden av kvinnor har barnsnöden överfallit under flykt, hungersnöd, eldsvåda, och dem har den därför kostat livet; tusenden ha sett sina barn dö eller än värre borttappat dem och leva nu i helvetets ångest över deras öde. Tusenden, som redan mist en rad av blomstrande söner, veta att man kommer att taga sextonåringarna efter sjuttonåringarna, femtonåringarna efter sextonåringarna.

Dag från dag växer hos dessa kvinnor aningen om

* Sistlidna augusti gick jag och drömde om att nu, när så mycket av Sveriges välfärd måste bero av svenska kvinnors hjälpberedskap och klokhet, ville nog Första kammaren giva svenska kvinnor deras medborgarrätt! En naiv dröm. Ty Första kammaren fruktar att kvinnorna ej skulle slå vakt om den konservatism, som denna kammare uppehåller.

den ännu förbisedda sanning, som Ruskin uttryckte sålunda:

Det finnes ingen annan rikedom än livet, livet med alla dess krafter till kärlek, glädje och beundran.

Kriget väcker millioner förut tanklösa kvinnor till att tänka över denna av mannen danade värld, vilken kriget nu skövlar. Överallt möta dessa kvinnotankar manliga tankar, som även de arbeta på en väg ut ur det anarkiska tillståndet fram till en världsorganisation för tryggande av den mellanfolkliga freden, arbetet och utbytet. Liksom många kvinnor just under sitt sociala hjälparbete blivit socialister — emedan de insett att detta arbete till stor del är lönlöst inom den nuvarande samhällsordningens ram — så komma mångfaldiga kvinnor, som nu trotsa döden vid sjukvården i fält, just under detta arbete att bli medvetna fredsvänner. Med samma vissa nödvändighet som det sociala hjälparbetet under freden fört tänkande kvinnornas tankar till den sociala omorganisationen, kommer sjukvårdsarbetet under kriget att tvinga deras tankar i riktning av den politiska omorganisationen.

Det är på klarheten och kraften i dessa kvinnotankar, man kan hoppas något för framtidens fred. Men då måste de tankarna taga sig uttryck vid uppfostran, vid undervisning, vid varje val som vid varje tal, i hemmen och i det offentliga livet.

När mödrarna målmedvetet fostra sina söner för folkfrälsningen i stället för folkförstörelsen; när kvinnorna i kampen mot krigen sätta in samma heliga nit som de redan visat i kampen mot de två andra folkhärjarna, alkoholen och prostitutionen; när de, i motsats till männen, ej se rashygien och befolkningsfrågor ur den synpunkten att skaffa det kvantitativt största material till folkslaktningarna, utan tvärtom att skaffa det kvalitativt yppersta material för det fredliga arbetets alla uppgifter, då äro vi på väg mot världsfreden.

Icke ens när varenda blodsdroppe i varje kvinnas varelse är fylld av hat till kriget — för vilket kvinnorna och barnen alltid betala de drygaste kostnaderna — skola krigen upphöra. Ty så länge kvinnorna med männen tro att dessa offer behövas för fosterlandets makt och ära; så länge kvinnor som män tro att krigen tillhöra Guds världsplan, i vilken vi människor inga rättelser kunna göra — så länge bestå krigen. Icke ensamt »det kvinnligt veka i människosinn», skall mäkta »ringa in förbrödringens framtidsrike». Vad nationalister nu kalla folkens »feminisering» — d. v. s. en övervikt av de kvinnliga eller med ett annat ord kristliga — känslovärdena, förslå ej för denna, den största av människosläktets kulturuppgifter. Nej, först när kvinnorna i sitt samhälleliga tänkande och handlande även komma med den målmedvetna tankeklarhet och handlingskraft, som krävas för att leda folkens öden i en värld, där vi ännu få vänta länge innan lammet kan leka vid lejonets kula, först då få kvinnorna också makt att ingripa i världsförloppet med styrande händer.

Inom mångfaldiga områden upptaga nu kvinnorna de arbeten, som hos de krigförande folken fallit ur manliga, på slagfälten kallnade, händer. Inom mångfaldiga områden utveckla nu kvinnor beundransvärda organisatoriska krafter. Kvinnorna, lika litet som socialisterna inom de stridande folken, torde ej omedelbart få lön för sina hjältedåd. När kriget är slut, återgår man till det gamla och de styrande komma ånyo att visa sin förmåga att glömma det förflutnas lärdomar. Men världsutvecklingen glömmer icke; den låter följder gå fram ur orsaker, följder, dem maktinnehavare kunna försena men aldrig hindra. Otaliga orsaker — osynliga som synliga — arbeta nu under världskriget ej endast för världsfreden men för det stora demokratiska genombrott, som skall ge kvinnorna deras medborgarrätt och folkkraften den vårliga blomstring, som man nu obetingat hoppas

på hos de folk, som äro vissa om seger. Men — ej alla segrar komma andarna att vakna, folkkraften att resa sig, skaparlusten att flöda och tidens anlete att förnyas. Hos kvinnor som hos män, hos konstnärer som hos vardagsmänniskor, måste denna tid bränna bort mycken flärd, mycken förkonstling, mycken ytlighet ifall folken skola bevara allvarstidens storhet i livet som i dikten och konsten.

Hoppgivande är att framtiden nu blivit en allvarlig tanke för otaliga, i dagens lek och lust eller möda och arbete, förut hänsjunkna människor. Det är om framtiden, de lärda som de olärda tala. Det är den, som skall försona krigets fasor. Skall man verkligen kunna vinna detta av framtiden, då måste denna framtid i lika grad formas av kvinnor som av män. Men då måste först kvinnornas själstillstånd verkligen omformas under intrycken från krigen. Då måste de se sin profetiska föregångerska i den kvinna, som under korstågens tid gick omkring på gatorna i en österländsk stad med ett vattenspann i ena handen, en eldbrand i den andra — för att »släcka helvetet och bränna himlen, på det människorna av rent hjärta måtte hata det onda och älska det goda». Sker detta, då börjar mänskligheten att på jorden släcka helveten och skapa himlar!

Otaliga kvinnor fråga redan nu, under krigets dagar och nätter: Var det för detta, jag med kval födde mina söner till livet; med mina vakor och mödor bevarade deras späda ålder, med mina bästa tankar och känslor fyllde deras själar? Mångfaldiga kvinnor fråga vidare: Är det verkligen sant att fosterlandets liv och lycka behövde den politik, som ledde till dessa offer? Och ett fåtal frågar icke längre: det har redan satt sitt nej mot männens ja. Detta fåtal växer. Vad jag nu med min svaga stämma säger, kommer en gång att ljuda med bruset av millioners millioner kvinnostämmor:

Vi vilja — och vi skola — släcka krigets helvete och dana fredens paradis.

Svenska Fredsförbundets Styrelse:

Friherre Th. Adelswärd
ordförande

Fru Emilia Broomé — *Kanslirådet C. Carlberg*

Fru Anna Wicksell, sekr. — *Red. O. v. Zweigbergk*

Medlemmar av V. U.

Prof. Nils Alexanderson — *Red. Edv. Alkman*

Dir. Ernst Beckman, v. ordf. — *Prof. Helge Bäckström*

Rektor Torsten Fogelqvist — *Red. Arvid Grundel*

Dir. Assar Grönwall — *Greve Raoul Hamilton*

Dr. O. F. Hedström, kassaförv. — *Red. Mauritz Hellberg*

Just.-rådet Joh. Hellner — *Fru Ann-Margret Holmgren*

Biskop K. H. Gez. von Schéele — *Lektor Karl Starbäck*

Prof. Gustaf F. Steffen.

Svenska Fredsförbundet, som önskar bereda den svenska allmänheten tillfälle att i lättillgänglig form ta kännedom om de internationella strävandena för ett ordnat rättsförhållande mellan folken, utger i sådant syfte en serie korta uppsatser av sakkunniga författare under titeln *Svenska Fredsförbundets Skriftserie.*

Dessa skrifter, som avse att meddela vederhäftig upplysning om viktigare sakförhållanden och aktuella problem på fredsrörelsens och folkrättens område, utsändas *gratis* till bibliotek, föreningar, tidningar, politiker, lärare och övriga intresserade, som anmäla sin önskan därom till *Svenska Fredsförbundets Skriftseries expedition, Lund.* Rekvisitioner å hela skriftserien, såväl som å ett flertal exemplar av ett visst nummer, tillmötesgås, så långt upplagans storlek medger.

Hittills ha utkommit följande skrifter:

1. **Avrustningssträvandet och fredsarbetet** av *Anna B. Wicksell.*
2. **Obligatorisk skiljedom i tvister mellan stater** av *Joh. Hellner* (slut).
3. **Är världsfreden en utopi?** av *S. Brisman.*
4. **Kriget och privategendomen** av *Rob. Malmgren.*
5. **Balkanfrågan i dess viktigare skeden** av *J. E. Nilsson.*
6. **Internationalismen.** En överblick av *Lage Staël von Holstein.*
7. **Nationalism och fredssträvande** av *Herman Södergergh.*
8. **Den europeiska anarkien och den internationella rättvisan** av Prof. *Charles Richet.*
9. **Neutrala staters och deras undersåtars Rättigheter och Skyldigheter under krig** av *A. B. Wicksell.*
10. **Varför?** Några reflexioner av *Anna Hilding-Andersson.*
11. **Kriget, freden och framtiden** av *Ellen Key.*